

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ
ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ Ε' ΑΙ.
ΚΑΙ
ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ*

ΥΠΟ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἄλλ' ὁ πανανθρώπινος χαρακτήρ τῆς Θρησκείας καὶ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μὴ κατανοηθεὶς ἀμέσως παρ' ὄλων, ἐγένετο φανερός εἰς τοὺς οἰονεὶ προπαρεσκευασμένους πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίους, ἐξ ὧν Στέφανος ὁ Πρωτομάρτυς ἠγγήθη ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὰς πρώτας κρίσιμους ἡμέρας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀποστολικῇ δράσει καὶ τῷ μαρτυρίῳ. Μία δὲ σειρά γεγονότων, ἅτινα ἠκολούθησαν τὸν διωγμὸν τοῦ Στεφάνου συνέβαλεν ὥστε νὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς καθαρὸν Ἑλληνας ἐν Ἀντιοχείᾳ οὕτω δ' ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτον καὶ ἐν Συρίᾳ δευτέρον ἦλθον εἰς ἐπαφὴν ὁ Οἰκουμενικὸς Χριστιανισμὸς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Ἑλληνισμόν, ἐξ ὧν φυσιολογικῶς προήλθεν ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία, ἡ διαμορφωθείσα ἐν τῇ Ἑλληνορωμαϊκῇ Οἰκουμένῃ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν βαρυσήμαντον ἐκείνην ἐποχὴν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἐνεφανίσθη ὁ θαυμαστῶς ἐν Λαμασκῷ μεταστραφεὶς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν τέως διώκτης καὶ ἔκτοτε Ἀπόστολος Χριστοῦ, ὁ θεῖος Παῦλος. Οὗτος ὀρθῶς ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῆς Ἱστορίας ὡς ὁ πρῶτος μετὰ τὸν Ἐνα, ἐπειδὴ ὑπερασπίσας τὴν πρᾶξιν τῆς ἐξ Ἑθνῶν μεγάλης μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, περὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ἐξ Ἑθνῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου ἐν τῇ πλέον βαρυσημάντῳ τῶν συνόδων, τῇ Ἀποστολικῇ (48 μ.Χ.)¹, κατέστησε πραγματικότητα τὴν Οἰκουμενικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῶν ἀπὸ Ἀντιοχείας ἀρξαμένων μεγάλων ἱεραποστολῶν τοῦ πρὸς τὴν Δύσιν. Ὁ Παῦλος δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς ὁ μέγας «ἐν Χριστῷ» ζήσας διὰ τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας του πιστός², ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος, ὅστις ἐξήγαγε τὸ ἔσχατον συμπέρασμα περὶ τῆς θέσεως τοῦ Νόμου ἐναντι τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος³. Τὸ χαρμόσυνον τῆς Ἐκκλησίας ὑμολόγημα

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 211.

1. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche I, 107 καὶ Γ. Κονιδάρη: ἐν «Γρηγ. Παλαμᾶ», 1949 σ. 164 ἐξ.

2. Μπερδιάνγιεφ: Πνεῦμα καὶ Ἐλευθερία, (δοξίμιον Χριστ. Φιλοσοφίας) μεταφρ. Σάμου Εἰρηναίου, ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 255 ἐξ. 286, 290, 303 ἐξ.

3. Ρομ. στ. 14. Γαλάτας ε'. 4. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία. 1948 σ. 28.

«παρῆλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου τῆς χάριτος ἐλθούσης» ἀποκαλύπτεται ὡς ἀπλοῦν τὸ βαθύτερον νόημα οὐχὶ μόνον τῆς περιφήμου Παυλιανῆς φράσεως «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οἷκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ,28), ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἐν Γαλατίᾳ Ἰουδαίους διακηρύξεως τοῦ Ἀποστόλου «κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε» (Γαλ. ε,4). Τοιοῦτοτρόπως ὁ πανανθρώπινος χαρακτήρ τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ ἔργου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοῦ Παύλου καὶ διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἀπ. Συνόδου ἀπηλλάγη ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ Νόμου καὶ τῆς στενότητος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πνεύματος. Ὁ Χριστιανισμὸς κατέστη ἤδη κίνημα παγκόσμιον, ἔχον ὡς διαρκὲς κέντρον ἅμα καὶ ὑπόβαθρον τὸ ζῆν ἐν «Χριστῷ», ὅπερ σημαίνει μετέχειν τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν πίστει δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη (Γαλ. ε,6).

Τρία σημεῖα φρονοῦμεν ὅτι ὑπῆρξαν οὐσιώδη εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν ἔργον τοῦ Παύλου : πρῶτον, ὅτι ἔβηκε τὰς ἀρχὰς τῆς Θεολογίας του περὶ Σταυροῦ, Λυτρώσεως Ἀναστάσεως καὶ Χάριτος, ἃς ἀνέπτυσεν εἰς βάθος, ἐνῶ ἡ Ἰωάννειος Γραμματεία, δι' ἧς ἐκερδήθη ὁ Ἑλληνισμὸς, ἐνεφάνιζε τὴν περὶ Λόγου Χριστιανικὴν Θεολογίαν· δεῦτερον, ὅτι διετύπωσε τὴν ἀρχὴν «οὗ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (Β' Κορ. γ,17)· καὶ τρίτον, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ μέγας ὁργανωτὴς τῆς Ἐκκλησίας¹.

Ταῦτα ἦσαν ἐπακόλουθα τοῦτο μὲν τῆς φύσεως τῆς Θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, ὡς θρησκείας ἀπολυτρωτικῆς καὶ ἐν ταῦτῳ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, ἐκφραζομένου δι' ἀπολύτου ἠθικῆς ἀποκορυφουμένης εἰς τὴν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπην, τοῦτο δὲ τῆς ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐμφανισθέντος θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας², ὡς ἰδρύματος ὁρατοῦ, φέροντος πνευματικὸν παγκόσμιον καὶ μεσσιανικὸν χαρακτήρα. Ἡ καθολικότης τῆς³ ἐθεμελιούτο ἐπὶ τῆς Χριστολογίας τῆς ἀπολύτως. Ἡ οἰκουμενικὴ σωτηρία ἀπῆτει οἰκουμενικὸν κήρυγμα.

Ὁ Χριστιανισμὸς λοιπὸν δὲν ἐνεφανίσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς κήρυγμα ἠθικῆς καὶ φιλοσοφίας οὐδὲ ἀπλῶς ὡς ἡ Θρησκεία τῆς Ἀποκαλύψεως νέων

1. A. v. Harnack: *Mission und Ausbreitung des Christentums in den drei ersten Jahrhunderten*. Leipzig 1924¹ σ. 84.

2. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι δὲν ὑπῆρξε χρόνος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ὃν ὑπῆρξεν οὗτος χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐκλογή τοῦ Ματθαίου, γενομένη πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἠνωμένους μετὰ τῆς ἀοράτου κεφαλῆς τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ ἀποτελοῦντας ἐν σώμα ὑπὸ ἐν Πνεῦμα (Πράξ. κεφ. α.στ.).

3. Goguel M. L'Apôtre Paul et le Christianisme Hellenique. Ἐν τῷ Παναγγυρικῷ τόμῳ τοῦ Ἑορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀπ. Παύλου εἰς Ἑλλάδα: Ἐπιμελεία τοῦ Γεν. Γραμμ. τῆς Ἐπιτρ. Ἑορτασμοῦ καθηγ. κ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Ἐν Ἀθήναις 1903 σ. 324 ἔξ.

σχέσεων Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου ἐν τῇ νέᾳ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀπολυτρώσεως «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», οὐδὲ ἀπλῶς ὡς ἡ Θρησκεία διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὡς τέκνον τοῦ Θεοῦ γενόμενον δι' Υἱοῦ, τοῦ ἱ. Χριστοῦ, παγκόσμιος ἄρα, ἡ φέρουσα τὸ πλήρωμα καὶ ἱκανοποιούσα τὸν πόθον τῆς ἀπολυτρώσεως, τῆς εἰρήνης¹, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος δι' ἓνα καλλίτερον κόσμον, ὃν προωδοποίησεν ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ ὡς Ἐκκλησία, ἐν ἣ ὁ ἱστορικὸς Χριστὸς ἤρξατο λατρευόμενος ὡς ὁ προὔπαρξας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σταυρωθεὶς καὶ ἀναστὰς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἡ ὄρατὴ ἄρα καὶ εἶτα ἀόρατος κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀρχιερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ². Ἡ μορφή αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐνεφανίσθη ἤδη σαφῶς ἐν τῇ Ἀποστολικῇ Συνόδῳ ὡς ρυθμιστικὴ δύναμις, ἀποφασιστικὴ διὰ τὴν τύχην τῆς νέας Θρησκείας· ἀλλ' ὅμως ἐνεφανίσθη εἰς ἓνα κόσμον, τὸν Ἑλληνορωμαϊκόν, ἐν ᾧ ἡ ἀποκλειστικότης αὐτῆς, ὡς ἀπολύτου Θρησκείας, ἀπετέλει τὸ κύριον ἐμπόδιον πρὸς κατανόησιν καὶ ἐπέκτασιν αὐτῆς.

Ἐν τῷ οἰκουμενικῷ κράτει τῆς Ρώμης ὁ Ἑλληνισμὸς, κατέχων προέχουσαν πολιτιστικῶς θέσιν, ἕνεκα τῆς παιδείας, φιλοσοφίας, γλώσσης καὶ τέχνης ἔδιδε τὸ χρῶμα εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, ὁ Ρωμαϊκὸς λαὸς τὴν ἰσχύν, τὴν ἐδραζομένην ἐπὶ τε τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς διοικήσεως καὶ τῶν Ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὁ δὲ Ἰουδαϊσμὸς τῆς διασπορᾶς τὴν ἐλκύουσαν πολλὰ πνεύματα ἠθικὴν αὐτοῦ Μονοθεΐαν.

Ὁ πνευματικὸς χαρακτῆρος Μεσσιανισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς θρησκείας τοῦ ἑνὸς τριαδικοῦ Θεοῦ, τοῦ φανερωθέντος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑπῆρξεν ἡ διαρκὴς αἰτία ἔχθρας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ. Ἐπειτα ἡ ἀξίωσις περὶ ἀποκλειστικότητος τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως καὶ ἀληθείας περὶ τοῦ ἑνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ ἔφερε κατ' ἀρχὴν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τῆς πόλεως καὶ τὴν φιλοσοφίαν του, ἐν ᾧ ἡ ἐνότης τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν περὶ Θεοῦ—Χριστοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου, ὠδήγει εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Συγκρητισμὸν, ὡς μορφήν οἰκουμ. θρησκευτικότητος, ἐν ἣ ἤρχεν ἡ σχετικοκρατία τῆς θρησκείας. Μορφή καὶ περιεχόμενον τῆς ἀπολυτρωτικῆς ἐν Χριστῷ Θρησκείας προβαλλόμενα μετὰ τῆς ἀξιώσεως τοῦ ἀπολύτου ἔφερον ταύτην εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Συγκρητισμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων. Καίτοι δὲ ὁ Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν ἐξεδήλωσεν ἔφεσιν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς καθεστηκυίας τάξεως³ καὶ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Κοινωνίας, ὅμως, ἕνεκα τῆς μυστικότητός του καὶ τῆς λατρείας ἀνευ εἰκόνων, ἥτις

1. Nilsson: Geschichte der Griechischen Religion II. München 1950 σ. 661 Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte 10)1949 σ. 19.

2. Ἐβρ. ε, 10.

3. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς λεγομένους Ἀποστ. Πατέρας καὶ τοὺς Ἀπολογητάς.

ὠδήγει εἰς τὴν κατηγορίαν περὶ ἀθεότητος, ἐθεωρήθη ὡς δημιουργὸς τοῦ τρίτου μισητοῦ γένους¹. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιστεύετο κοινῶς ὡς μεσσιανικὸν κίνημα καὶ ὡς ὁργάνωσις συνωμοτικῆ, ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἀφοῦ ἤρνεϊτο τὴν προσκύνησιν τῶν γνωστῶν θεοτήτων καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος. Ἐνομίσθη δὲ ὑπὸ τῶν ὑπερφάνων ἀρχόντων τῆς Ρώμης ὅτι τὸ μᾶλλον ἐπικίνδυνον διὰ τὸ Κράτος ἦτο ἡ ὁργάνωσις τ. ἔ. ἢ Ἡ Ἐκκλησία, καὶ διὰ τοῦτο κατ' αὐτῆς ἐστράφησαν, κηρύξαντες τοὺς σκληροὺς καὶ ἀπανθρώπους διωγμούς, οἱ αὐτοκράτορες Δέκιος, Διοκλητιανὸς καὶ Γαλέριος, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ σύγχρονος αὐτοῖς φιλοσοφία².

Ὅθεν παρὰ τὴν ψυχικὴν προετοιμασίαν τοῦ κόσμου, τὴν διὰ τῶν γεγονότων τῶν δύο τελευταίων αἰώνων ἐπιτευχθεῖσαν, ἐξ ὧν προήλθεν ὁ βαθύτατος πόθος πρὸς ἀπολύτρωσιν, καὶ παρὰ τὴν φυσικὴν ἀποκάλυψιν, πρὸ πάντων δὲ παρὰ τὴν πνευματικὴν προετοιμασίαν, τὴν διὰ τῆς ἐνότητος κράτους, πολιτισμοῦ, γλώσσης καὶ μερικῶς τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας (μετὰ τῆς μονοθεϊστικῆς αὐτῆς τάσεως) ἐπελθοῦσαν, ὁ κόσμος τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς Οἰκουμένης παρουσίαζε μεγάλα ἐμπόδια διὰ τὴν ἀποδοχὴν θρησκείας ἀποκλειστικοῦ χαρακτῆρος. Ἐχθροὶ ποικίλοι ἠπέλουν τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ ἰσχύς του ὅμως δὲν ἐβασίζετο ἀπλῶς εἰς τὴν βαθύτητα τῆς πίστεως εἰς Χριστόν, ὡς τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἀπετέλει ἴδρυμα ὄρατὸν Χριστοκεντρικόν, ἔχον βαθύτατον τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ οἰκουμενικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, σαφῶς διακεκριμένον πλέον ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μεθ' οὗ ὅμως συνεδέετο διὰ τῆς ἱστορικῆς Βίβλου καὶ δι' ἄλλων δευτερευούσης σημασίας στοιχείων³.

Τὴν σπουδαιότητα τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν, ἐὰν ἀναγθῶμεν νοερῶς εἰς τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἠνδρώθη ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς Ἐκκλησία, ἰδίᾳ εἰς δύο περιοχάς, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Αἱ περιοχαὶ αὗται κατεκλύθησαν σχεδὸν ὑπὸ τοῦ Γνωστικισμοῦ ἀπὸ τοῦ 120/30 μέχρι τοῦ 170/80 περίπου⁴.

Ὁ ἱστορικὸς Hans Lietzmann⁵ σχολιάζων τὴν ἔλλειψιν εἰδήσεων περὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν εἰρημένων περιοχῶν, ἐξαιρεῖ τὸ γεγονός τῆς παρουσίας ἐν αὐταῖς τοῦ Γνωστικισμοῦ καὶ ψευδεπιγράφων εὐαγγελίων· ἐξ οὗ συνάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων σημαίνει ἐξαφάνισιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ κακὸν παρελθόν, λέγει, δὲν ἀναφέρεται. Ἡ

1. Γ. Κονιδάρη: Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας Α'. σ. 150 ἐξ. κ. ἄ.

2. H. Lietzmann, ἐνθ' ἄνωτ. 2, 165-7. Heussi ἐνθ' ἄνωτ. σ. 87 ἐξ. καὶ 61-63.

3. Μαθήματα ἐκκλ. Ἱστορίας κατὰ τὰς παραδόσεις Γερ. I. Κονιδάρη Α'. 1954 σ. 82 ἐξ., 86 ἐξ.

4. H. Lietzmann: ἐνθ' ἄνωτ. 2, 264, 283 ἐξ. κ. ἄ.

5. Αὐτόθι.

ἡμετέρα ἀποψις εἶναι ἀντίθετος, θεμελιούται δὲ ἐπὶ τῶν γεγονότων: Ἴον ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἠδύνατο νὰ ἔξαφανισθῆ καὶ 2ον ὅτι εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω περιοχὰς ἀπὸ τοῦ 180 ἐμφανίζεται καὶ πάλιν ἰσχυρὰ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, προετοιμάζουσα τὴν ἀκμὴν τοῦ γ', τοῦ δ' καὶ τοῦ ε' αἰῶνος.

Τοῦτο θὰ ἦτο ἀδιανόητον, ἐὰν διεκόπτετο ἡ συνέχεια τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς φορέως τῆς ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως ἐν Χριστῷ. Τὸ σημεῖον τοῦτο ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν θεώρησιν καὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος. Διμέτωπος ἦτο κατ' ἀρχὴν ὁ ἀγὼν, ὃν ὑπεχρεώθη νὰ διεξαγάγῃ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς. Εἵπομεν δὲ κατ' ἀρχὴν, διότι εἰς τε τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν μέτωπον ὁ ἀγὼν ἦτο πολύπλευρος καὶ αἱ ἀξιώσεις ἰκανοποιήσεως ἐφέσεων καὶ ἀναγκῶν τοῦ ποιμνίου πολλαὶ καὶ ποικίλαι.

Δυναμέθα εὐκόλως νὰ φαντασθῶμεν ὁποῖαν τύχην θὰ εἶχεν ὁ Χριστιανισμὸς ἐὰν δὲν εὐρίσκετο εἰς τὰς ὑπευθύνους χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἱστορικὴ παράδοσις περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλύψεως, εἰς ἓνα κόσμον, ἐν τῷ ὁποίῳ τεράστιον ρεῦμα τῶν Ἀνατολικῶν Θρησκειῶν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Συγκρητισμοῦ καὶ ἡ Φιλοσοφία μετὰ τοῦ λαϊκοῦ ἐκλεκτικοῦ χαρακτῆρός της τοσαύτην ἤσκουν ἐπὶ τὰ πνεύματα ροπῆν. Τὸ ἱστορικὸν καὶ συγκεκριμένον ἦθελεν ἀπολεσθῆ ἐντὸς τοῦ λαβυρίνθου τῶν ἀποκημάτων τῆς ἀνατολικῆς φαντασίας, θρησκευτικότητος, μυστικοπαθείας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωρημάτων τῶν νέων πιστῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ κόσμος ἐγνώρισε τὸν Χριστιανισμὸν ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον οὐχὶ μόνον διὰ τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τύχην τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ εἰς βάρος τῶν ἄλλων θρησκειῶν.

**

Ἡ Ἐκκλησία ἐνεφανίζετο, καὶ ἐμφανίζεται πάντοτε, ὡς ἴδρυμα ἔχον σκοπὸν τὴν παγκόσμιον σωτηρίαν. Ἀλλὰ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ ὄφειλε καὶ ὀφείλει, συναισθανομένη τὴν βαρεῖαν εὐθύνην της, νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἱστορικὴν ρίζαν τῆς «ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως» καὶ νὰ καταστήσῃ προσιτὴν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου περὶ τῆς θείας οἰκονομίας, τῆς ἐμφανιζομένης ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει καὶ τῇ θυσίᾳ τῇ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ τοῦ ἱστορικοῦ Χριστοῦ οὕτως, ὥστε τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ ἐπιτύχῃ τὴν οἰκείωσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς θείας Χάρτιος. Ἡ Θρησκεία ὁμῶς τοῦ ἀπολύτου πνεύματος μετὰ τοῦ καθολικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ἐκαλεῖτο νὰ ἐξυπηρετήσῃ λαοὺς διαφόρους καὶ πολιτισμοὺς διαφοροποιημένους κατὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου. Τὸ ὑπὲρ χρόνον καὶ αἰώνιον ἔδει νὰ προσλαμβάνῃ μορφήν καὶ τύπον ἰκανὸν νὰ τὸ καταστήσῃ οἰκεῖον εἰς τὸν

ἄνθρωπον πάσης χώρας καὶ πάσης ἐποχῆς. Καὶ τοῦτο ἀπετέλει τὴν μᾶλλον δυσχερῆ ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἢ οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι, οὓς διὰ τῆς πίστεως εἰς τὰς ἀληθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, διὰ τῆς ὑψηλῆς ἠθικῆς αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ πνεύματος τῆς αὐτοθυσίας τῶν ἁγίων μαρτύρων τῆς ἀπέκρουσεν. Οὐσία καὶ τύπος ἦτο καὶ εἶναι πάντοτε (κατὰ τὸν Ἰησοῦν) ¹ ἓν καίριον πρόβλημα πνευματικὸν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν πάσης ἐποχῆς. Τοῦτο ἴσχυεν μάλιστα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, καθ' οὓς ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Δύο ὅροι ἐκ τῆς φιλοσοφίας θὰ ἦσαν πιθανῶς πρόσφοροι πρὸς παράστασιν τοῦ συνθέτου προβλήματος, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐτίθετο ἡ Ἐκκλησία: Continuität καὶ Variabilität, τ. ἔ. διατήρησις τῆς συνεχείας τῆς «ἐν Χριστῷ ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως» κατὰ τὰ θεμελιώδη καὶ ἀμετάβλητα αὐτῆς σημεῖα καὶ προσαρμογὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς ποικίλας ἱστορικὰς συνθήκας, ὥστε ὁ Χριστιανισμὸς νὰ καθίσταται οἰκείος εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πάντα λαόν. Ἡ Ἐκκλησία ἐδημιούργησε δι' ἑκατέραν ἀποστολὴν ἴδιον εἶδος φιλολογικόν, τὸ δόγμα διὰ τὰς ἀληθείας, καὶ τοὺς κανόνας, πλὴν ἐξαιρέσεών τινων, ὡς καὶ τὴν Θεολογίαν διὰ τὰς προσαρμογὰς πρὸς τὰς ἀνάγκας λαῶν καὶ χωρῶν. Ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἰδίως διὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ δόγματος, εἶτα δὲ διὰ τῆς λατρείας ἀπετέλει πῶσιν τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ δόγμα ἐσήμαινε μεταβολὴν τοῦ κηρύγματος εἰς διδασκαλίαν καὶ ἐξελλήνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ². Πιθανώτερον ὁμως φαίνεται τὸ ἀντίθετον.

Ἡ Ὀρθόδοξος ἀντίληψις θεωρεῖ ὀρθῶς τὰς μορφὰς ταύτας ὡς ἀναγκαῖα περιβλήματα τοῦτο μὲν διασφύζοντα τὴν ἀλήθειαν, τοῦτο δὲ ὑποβοηθοῦντα τὴν οἰκείωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Δικαιότερος τῶν Θεολόγων ἐν τῇ κρίσει του περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος ὑπῆρξεν ὁ διαπρεπέστατος τῶν νεωτέρων χρόνων φιλόσοφος Wilhelm Dilthey εἰς τὴν βαρυσήμαντον περὶ τῆς οὐσίας τῆς Φιλοσοφίας πραγματείαν του ³. Ἴδου τί λέγει: «Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκτίθεται ἐν πρώτοις εἰς δόγματα πρώτου βαθμοῦ' δημιουργία, πῶσις εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, κοινωνία τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, λύτρωσις, θυσία, ἱκανοποίησις. Τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα σύμβολα καὶ αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις ἀνήκουσιν εἰς ἐντελῶς διάφορον περιοχὴν ἐκείνης, εἰς ἣν ἀνήκει ὁ Λόγος. Ἐσωτερικὴ ἀνάγκη παρεκκίνει πρὸς διασάφησιν τοῦ περιεχομένου τῶν δογμάτων τούτων εἰς τὴν ἔξαρσιν

1. Ματθ. στ., 5-18. 16-19. 22-25. φ, 13. ιβ. 1-24. ιε, 1-20 ἔνθα καὶ τὸ Ἡσαίου κφ.13. ιη, 1 ἐξ. κγ. 1-36. Μαρκ. β. 23-28. γ. 34)5. ζ, 1-23. Λουκ. α, 74. στ, 1-10 καὶ 46)7. ια. 2 ἐξ. 37-52 ιδ. Ρωμ. ιβ, 1-3. Β. Τιμ. α, 3. Ἐβρ. ι, 2.

2. A. v. Harnack: Das Wesen des Christentums. ἐνθ' ἄνωτ. Dogmengeschichte 1, 250. Heussi, ἐνθ' ἄνωτ.

3. Das Wesen der Philosophie ἐν τῷ ἔργῳ Kultur der Gegenwart. Teil I. Abteilung VI° Berlin und Leipzig 1921 σ. 43.

τῶν ἐν αὐτοῖς ὑπαρχουσῶν ἀντιλήψεων περὶ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἄδικεῖ τις τὴν Ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐὰν θεωρῇ τὴν ὑπὸ τούτου ἀποδοχὴν τῶν θεωρημάτων τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς φιλοσοφίας μόνον ὡς προῖον ἐξωτερικῆς τύχης, ἥτις ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ περιβάλλοντός του. Ἦτο ταυτοχρόνως μία ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότης, κειμένη εἰς αὐτοὺς τοὺς νόμους τοὺς διαμορφοῦντας τὴν θρησκευτικότητα».

Θὰ ἠδύνατό τις, φρονοῦμεν, ἐξετάζων τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς Θεολογίας (κοσμοθεωρίας, βιοθεωρίας καὶ σωτηρολογίας), νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Θρησκεία τοῦ Χριστοῦ ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς οὕσα Θρησκεία τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, εἰσερχομένη εἰς ἓνα κόσμον ἔχοντα πολὺπλευρον πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ δὴ καὶ Φιλοσοφίαν θρησκευούσαν, ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ δοκιμασθῇ ὑπὸ τῆς αἰρέσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸς ἀπόκρουσιν ταύτης νὰ προσλάβῃ τὰς καταλλήλους μορφὰς καὶ ἐννοίας, ἵνα καταστῇ οἰκεία εἰς τὸ περιβάλλον. Ἡ ροπὴ τῶν θεωρητικῶν Ἑλλήνων πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀντιλεγομένου σημείου τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἦτοι τοῦ προσώπου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ ἡ συστηματικότης αὐτῶν ἀνταπεκρίνετο ἐπὶ πλέον πρὸς τὴν ἀνάγκην αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας ὅπως παράσχη πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν, ἐνισχύουσαν τὴν θρησκευτικὴν ἐμπειρίαν «ἐν Χριστῷ» διὰ συντόμων προτάσεων, νοητῶν εἰς τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον, ἀναγκαίων ὅμως καὶ εἰς τὸν σοφὸν ἔτι, ὡς πολῦτιμον ἔρμα τῆς πίστεως ἐν τῷ πελάγει τῶν ποικίλων γνωμῶν, ἰδεῶν, καὶ πνευματικῶν τάσεων τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς Οἰκουμένης. Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὅμως καθόλου ἀναγκαίᾳ ἐκ τῆς φύσεως τῆς Θρησκείας διαμορφώσῃ τῆς Ἐκκλησίας περιεκλείετο ὁ ἴδιος κίνδυνος, ὅστις μετέβαλε τὴν προφητικὴν θρησκείαν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς Ραββινισμόν, ὃν συνέτριψε διὰ τῶν λόγων του ὁ Ἰησοῦς. Καὶ διὰ τὸν κίνδυνον τοῦτον πάλιν ἡ Ἐκκλησία ἐκαλεῖτο νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ διαρκοῦς πνευματικῆς ἐγρηγόρευσης.

* *

Μεταξὺ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος Ἑλληνιστικοῦ κόσμου παρενεβάλλετο ἡ Ἐκκλησία, ὡς αὐθεντικὸς θεσμὸς, ὁ ἔχων βαθεῖαν τὴν συνείδησιν τῆς εὐθύνης. Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία ἔδρα διὰ τοῦ σολογικοῦ καὶ ὑπὸ σταθερὰν ἡγεσίαν τοῦ ἐνὸς (ἐπισκόπου) ὄργανου τ.ἔ. τοῦ πρεσβυτερίου ἱκανοῦ τοῦτο μὲν νὰ διατηρῆσῃ καθαρὰν καὶ ἀνόθευτον τὴν οὐσίαν τῆς ἐν τῷ ἱστορικῷ Χριστῷ τελευταίας Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, τοῦτο δὲ νὰ καταστήσῃ ταύτην προσιτὴν εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Κόσμον. Ταῦτα συνετελέσθησαν, ὅτε τὴν ἐποχὴν τῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων¹, καθ' ἣν παρρηθεῖται ἀγνότης τοῦ βίου καὶ ἀπλότης τῶν ἐλευθέρως διαπλασσομένων

1. Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (ἀναμονὴ ταχείας ἐπανόδου τοῦ Κυρίου) ἐδημιούργησε τὴν ἀτμόσφαιραν τῶν εἰρημένων τάσεων. Πρὸβλ. καὶ Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 144 ἐξ. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 33.

μορφῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ βίου, διεδέχθη ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας αἱ σταθερώτεροι καὶ πλέον σύνθετοι μορφαὶ ἤρξαντο περιβάλλουσαι καὶ ἐνισχύουσαι τὸν παγκόσμιον πνευματικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς στηριζομένης εἰς τοὺς τρεῖς ἱερατικοὺς βαθμοὺς, ὧν οἱ δύο φαίνονται συνδεδεμένοι ἰσχυρῶς ἐν τῷ ποιμαντορικῷ αὐτῆς ἔργῳ.

Ἐποῖα τις ἦτο ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ὁποῖαν συνείδησιν εἶχεν αὕτη περὶ ἑαυτῆς μαρτυροῦσιν οἱ κλασσικοὶ λόγοι τοῦ θεοφόρου μάρτυρος ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Ἰγνατίου πρὸς Σμυρναίους (κ. 8/9): «Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ Πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις, τοὺς δὲ διακόνους ἐντρέπεσθε ὡς Θεοῦ ἐντολήν, μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρᾶστέω τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκεῖνη βεβαία εὐχαριστία ἠγείσθω, ἡ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον οὖσα, ἣ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω, ὥσπερ ὅπου ἂν ᾧ Χριστὸς Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὐκ ἔξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτι ἀγάπην ποιεῖν ἄλλ' ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον ἵνα ἀσφαλὲς ἦ καὶ βέβαιον πᾶν ὃ πράσσεται, καλῶς ἔχει Θεὸν καὶ ἐπίσκοπον εἰδέναι. Ὁ τιμῶν ἐπίσκοπον ὑπὸ Θεοῦ τετίμηται ὁ λάθρα ἐπισκόπου τι πράσσω τῷ διαβόλῳ λατρεύει». Διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἐξέλιξιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῆς ἐν τῷ δημοκρατικῷ Συνοδικῷ συστήματι βαρυσήμαντος εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰγνατίου, καθ' ἣν «οἱ ἐπίσκοποι οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὀρισθέντες ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμη εἰσίν»¹. Ἐνταῦθα ἔχομεν, φρονῶ, τὸ ἀπώτατον προανάκρουσμι τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου², ἧς ὡς γενικαὶ δο-

1. Ἐφεσ. γ,2.

2. Ὁ Lietzmann, Die Anf. d. Probl. Kirche u. Staat. S. B. Berl. Akad. 1938. γράφων περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ἰδέας τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἰσχυρίζεται, ὅτι αὕτη ὑπῆρξε κυρίως ἔργον τοῦ Μ. Κητίου. Τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἀκριβές. Τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν φράσιν τοῦ Ἰγνατίου ἠκολούθησε μετὰ μίαν καὶ πλεόν γενεάν (160-170) ἡ σύγκλησις Συνόδων ἐν Μ. Ἀσίᾳ διὰ τὸ θέμα τοῦ Μοντανισμοῦ, ὅτε ἐμφανίζεται ἡ ἀναβίωσις τοῦ θεσμοῦ ἐκείνου, ὃν ἐνεκαίνισαν οἱ Ἀπόστολοι (48 μ.Χ.). Ἀξιοσημείωτον εἶναι πῶς ὁ Εὐσέβιος περιγράφει τὴν διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Πάσχα συγκρότησιν Συνόδων περὶ τὸ 192. «Σύνοδοι δὲ καὶ συγκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτον ἐγένοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλ. δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο ὡς ἂν μὴδ' ἐν ἄλλῃ ποτέ τις Κυριακῆς ἡμέρα...». (V, 23). Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ γίνεται λόγος περὶ «κοινῆς Ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Οἰκουμένης ἀπάσης» καὶ περὶ ἐνιαίου «ἐκκλησιαστικοῦ δόγματος». Ὅθεν εἶναι ὀρθὸν τὸ γραφέν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: (Τὰ αἴτια τῶν περὶ τοῦ Πάσχα ἐρίδων τοῦ β' αἰῶνος Ἐν Ἀθήναις 1910 σ. 103), «Δυνάμεθα ἡσύχως νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἐν ταῖς ἔρσι τοῦ Πάσχα ἔχομεν τὴν δοκιμὴν μιᾶς οἴκου. Συνόδου ἢ τὸ προοίμιον τῆς κατὰ τὸ ἔτος 325 συγκληθείσης πρώτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, κατὰ τὴν ὁποῖαν, ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀφηρημένως αἰωρούμενος καθολικισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐνεσωματώθη καὶ ἐπροσωποποιήθη». καὶ Γ. Κονιδάρη: Μαθήμ. Ἐκκλ. Ἱστορίας Α. 1954 σ. 249 ἐξ. 259 ἐξ.

κιμαί δέον νὰ θεωρηθῶσιν αἱ τοπικαὶ σύνοδοι τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ β' καὶ τοῦ γ' αἰῶνος κατὰ τοῦ Μοντανισμού καὶ διὰ τὰ ζητήματα τοῦ Πάσχα καὶ τῶν αἰρετικῶν¹.

Ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀυθεντία τῆς ἐπὶ τῆς βίβλου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῶν κατὰ τόπους συλλογῶν βιβλίων τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως² στηριζομένης Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐνεφανίζετο ζῶσα ἐν τοῖς ἐπισκόποις.

Αὐτὴν τὴν βιβλικὴν ἰδέαν τῆς ἐνότητος τῆς ὅλης Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ ἐπισκόπου δὲν τὴν εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὸ κλασσικὸν χωρίον τῆς πρὸς Σμυρναίους τοῦ Ἰγνατίου (κεφ. 8ον) ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Γράφων ὁ μελλοθάνατος καὶ μέγας μάρτυς τοῦ Χριστοῦ Ἰγνάτιος πρὸς τοὺς Ἐφεσίους (110 μ. Χ) περὶ τοῦ ἐπισκεφθέντος αὐτὸν εἰς Σμύρνην Ἐφέσου Ὀνησίμου λέγει τὰ ἑξῆς ἀξιοσημείωτα (κεφ. 5ον): «εἰ γὰρ ἐγὼ ἐν μικρῷ χρόνῳ τοιαύτην συνήθειαν ἔσχον πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν, οὐκ ἀνθρωπίνην οὖσαν, ἀλλὰ πνευματικὴν, πόσω μᾶλλον ὑμᾶς μακαρίζω τοὺς ἐνκεραμένους αὐτῷ ὡς ἡ Ἐκκλησία Ἰησοῦν Χριστῷ, καὶ ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ Πατρὶ ἵνα πάντα ἐν ἐνότητι σύμφωνα ᾗ»³.

Ἡ ἐνότης αὕτη ἦτο βεβαίως κατ' ἀρχὴν πνευματικοῦ χαρακτῆρος, ἐνότης πίστεως, καρδιῶν καὶ ἐλπίδων, ἀλλὰ καὶ τύπων τινῶν. Καθίστατο δὲ βαθμηδὸν σαφεστέρα δι' ὀλίγων ἐξωτερικῶν πραγμάτων καὶ τύπων⁴ ἐν τῷ πολιτεύματι καὶ τῇ λατρείᾳ ἐχόντων κέντρον τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν. Ἡ σπουδαιότης δὲ τούτων ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι διεφύλαττον τοῦτο μὲν τὴν ἱστορικὴν ρίζαν τῆς Χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως, τοῦτο δὲ τὴν πνευματικὴν οὐσίαν τῆς νέας ἀπολυρωτικῆς θρησκείας καὶ ὡς Ἀποκαλύψεως καὶ ὡς λογικῆς λατρείας τοῦ ἀπολύτου πνεύματος καὶ τῆς ἐν τῇ ἀγάπῃ τελειουμένης ἠθικῆς.

* * *

Ταῦτα ἦσαν κτῆμα τῶν πρακτικῶν ἀνδρῶν τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς (70 - 140) κατέστη δ' ὅμως ἀπαραίτητον νὰ συμπληρωθῶσιν ἐντὸς τῶν ἐπομένων δεκαετηρίδων. Νέοι ὅμως παράγοντες ἐνεφανίσθησαν τότε (70 - 140), ἦτοι ἡ σαφὴς ἐχθρότης τοῦ Κράτους, τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν καὶ πρὸ πάντων

1. Αὐτόθι.

2. Μεχρι τῶν μέσων τοῦ β'. αἰῶνος δὲν εἶχε σχηματισθῆ ὁ Κανὼν τῆς Κ.Δ., ἀλλὰ ὑπῆρχον κατὰ τόπους συλλογαὶ βιβλίων αὐτῆς. Ὅθεν ὁ ὅρος Γραφὴ ἐσήμαινε κυρίως τὴν Π.Δ.

3. Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ χωρίον (V, 2) τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς «εἰ γὰρ ἐνός καὶ δευτέρου προσευχῆ τσαύτην ἰσχὺν ἔχει, πόσω μᾶλλον ἢ τε τοῦ Ἐπισκόπου καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας» (πρβλ. Μαγν. XIII, 2). «Τὸν οὖν ἐπίσκοπον... ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον δεῖ προσβλέπειν» (Ἐφ. VI, 1). Προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τύπον Θεοῦ καὶ πρεσβυτέρων εἰς τύπον συνεδρίου τῶν Ἀποστόλων (Μαγν. VI, 1). κ.π.ᾶ.

4. Kattenbusch. Der Quellort der Kirchenidee 1921.

των τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ αἱ ἀνάγκαι τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐναντι τῆς ἐχθρότητος ταύτης τοῦ Κράτους καὶ τοῦ λαοῦ ἀντέταξεν ἡ Ἐκκλησία τοὺς μάρτυρας καὶ τὴν Ἀπολογία. Τὸ ἄφθονον αἷμα τῶν μαρτύρων ἐστερέωσε τὴν Ἐκκλησίαν. Μεταξὺ τούτων ἐξέχουσι διαπρεπεῖς πνευματικοὶ ἄνδρες καὶ ἡγέται τῆς Ἐκκλησίας, Κλήμης ὁ Ρώμης¹, Ἰωάννης ὁ Ἀπόστολος («ὁ πρεσβύτερος» τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἐκκλησίας), Ἰγνάτιος ὁ Ἀντιοχείας² καὶ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος³ καὶ μάρτυς, καὶ ἐκ τῶν πρακτικῶν ἀνδρῶν Πολύκαρπος ὁ Σμύρνης⁴ κ. ἄ. Ἀπαντες διὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῶν ἔργου ἐστερέωσαν τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ὄργανισμὸν, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰγνάτιος διετύπωσαν εἰς βάθος καὶ μετὰ Παυλείου δυνάμεως τὴν ἱστορικὴν ἐν Χριστῷ Ἀποκάλυψιν καὶ τὴν θέσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ συνόλῳ.

* *

Τὴν ραγδαίον ὅμως διαμόρφωσιν τῶν ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ β' αἰῶνος (130-180 μ. Χ) ἐπέσπευσαν ὠρισμένα γεγονότα. Τότε ὁ Χριστιανισμὸς ὑπέστη ἰσχυρὰν κρίσιν καὶ ἐκινδύνευσεν ἐκ τοῦ Γνωστικισμοῦ. Ἄλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐφάνη ἡ ἀξία τοῦ ἐπὶ τῶν προσηγγελλένων σταθερῶν θεμελιῶν στηριζομένου οἰκοδομήματος τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ὁ Γνωστικισμὸς⁵, ὡς κίνημα ἐξωχριστιανικὸν (Ἰουδαϊκὸν καὶ ἔθνικόν) τοῦ διογκωθέντος ἰσχυρῶς κατὰ τὸν β' αἰῶνα Συγκρητισμοῦ διὰ τῆς ἀναμείξεως χριστιανικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν μετεσχηματίσθη εἰς Χριστιανικὸν Γνωστικισμὸν⁶. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἠπειλήθη

1. Ἰδὲ Ad. v. Harnack: Einführung in die Alte Kirchengeschichte (Das Schreiben der römischen Gemeinde an die Korinthische). 1929.

2. Ἀτυχῶς δὲν ὑπάρχει ἑλληνιστὶ ἱστορικὴ πραγματεία περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀποστολικοῦ πατρὸς πλὴν τῶν ἐν ταῖς πατρολογίαις σημειώσεων (ἰδὲ Δ. Μπαλάνου Πατρολογία 1930 καὶ Altaner σελ. 81, ἐνθα βιβλιογραφία). Χρήστου: Ζωὴ Ἀληθινὴ κατὰ τὸν Ἰγνάτιον 1951.

3. Διὰ τὸν Ἰουστίνον ἰδὲ Μπαλάνου σ. 70 ἐξ. Ἰ. Φωκυλίδου, Ἰουστίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυς, Ἐκκλ. Φάρος 2, 1(19:2) σ. 213 ἐξ. Μητσάκη, Ἐννοια τοῦ σπερμ. Λόγου, ἐν Ν. Σιών 1906 σ. 68-74.

4. Μπαλάνου σ. 49 καὶ Σωφρονίου Λεοντοπόλεως, ἐν περιοδ. «Ἰ. Πολύκαρπος 1911 τόμ. Α. τεύχη 16-18. Altaner σ. 83. Ὁ H. Frhr. von Campenhausen εἰς ἀνακοίνωσίν του ἐν τῇ Ἀκαδ. τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Heidelberg τῷ 1951 (Polykarp von Smyrna und die Pastoralbriefe) ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Πολύκαρπος εἶναι συγγραφεὺς τῶν Ποιμαντορικῶν Ἐπιστολῶν! Ὅτι ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτὸν αἱ ἐν λόγῳ πρακτικοῦ χαρακτῆρος ἐπιστολαὶ οὐδεμία ἀμφιβολία.

5. Nilsson ἐνθ' ἄνωτ. II σ. 586 ἐξ. H. Leisegang: Die Gnosis 1936², H. C. Puech et I. Doresse. Nouveaux écrits gnostiques découverts en Egypte C. r. acad. incr. 1948 καὶ 1949. Harnack: Marcion, 1924. H. Jonas: Gnosis und Spätantiker Geist I. Die Mythische Gnosis 1934.

6. H. Lietzmann; Geschichte der Alten Kirche. 1,300. Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία 1948, σ. 52 ἐξ. Γεω. Κονιδάρη: Μαθήματα Ἐκκλ. Ἱστορίας. Ἐν Ἀθήναις 1954 Α. σ. 162-175.

τότε ἀπλῶς νὰ παρασυρθῆ εἰς τὴν ἀνάμειξιν τῶν θρησκειῶν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ν' ἀποβῆ Μυστηριακὴ θρησκεία, ἐν ἧ ὁ ἔξανατολισμὸς τοῦ ἑλληνίζοντος Χριστιανισμοῦ¹ παρεμόρφου οἰκτρῶς τὴν ἐν Χριστῷ ἱστορικὴν Ἀποκάλυψιν. Ὁ Γνωστικισμὸς ὁμῶς ἀπέτυχε νὰ ἀπορροφήσῃ τὸν Χ(μ)ὸν παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν αὐτῷ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς κατέλαβε κεντρικὴν θέσιν, εἰς τὰ μεγάλα γνωστικὰ συστήματα². Ἡ ἀποτυχία

1. Heussi, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 50 ἐξ. Ὁ Wil. Kamlah εἰς τὸ ἔργον Christentum und Geschichtlichkeit (Die Entstehung des Christentums) Stuttgart und Köln. 1951² σελ. 88 ἐξ. σημειῶν, ὅτι τοῦ φιλοσοφικοῦ ἑξελληνισμοῦ τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ προηγῆθη ὁ ἐκγνωστικισμὸς (Gnostisierung) παρατηρεῖ, ὅτι σήμερον πρέπει νὰ παραιτηθῶμεν τελικῶς τῆς συνηθείας νὰ ὀνομάζωμεν μετὰ τοῦ Harnack (Dogmengeschichte 1,250) akute Hellenisierung (ὄξυν ἑξελληνισμὸν) αὐτὸν τὸν ἐκγνωστικισμὸν. Στηρίζει δὲ τὴν γνώμην του εἰς τὸν Hans Lietzmann; Geschichte der Alten Kirche I, 317, ἐνθα ὁ διαπρεπὴς τοῦ Harnack διάδοχος παρατηρεῖ, ὅτι εἰμῶτα ὑποχρεωμένοι νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ Γνώσις ἀπετέλει ὁμοίως ὄξειαν ἐπιστροφὴν ἑξανατολισμοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἠπεύλου τὸν Χριστιανισμὸν, κατὰ τὸν L., αἱ ποικίλαι μορφαὶ τοῦ κόσμου τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀνατολικῶν θεοτήτων, διότι τούτων κατέστη εὐχερῶς κύριος. Ἐν τῇ Γνώσει ἠγέρθη μετὰ δυνάμεως ὁ Θεὸς τοῦ Ἀνατολικοῦ Μυστικισμοῦ ἐναντίον τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν Οὐρανῶς, εἰς ὃν ὁ Ἰησοῦς ἔμαθε τοὺς ἰδίους μαθητὰς νὰ προσεύχωνται. Πάντως εἶναι ἀκριβές, ὅτι ὁ ἑλληνίζων Χριστιανισμὸς—αὐτὸς ὑπῆρχε μόνος μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος περὶ τὰ τέλη τοῦ β'. αἰῶνος—ἀνεμίχθη μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Γνώσεως, ἥτις ἦτο ungriechisch κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Kamlah, διότι ἡ μυθολογία τῆς προήρχετο ἀπὸ τὰς ἀρχαίας Ἀνατολικὰς θρησκείας. Εἶχε γραφῆ τὸ παρόν, ὅτε ἐλήφθη τὸ δίτομον ἔργον Carl Schneider: Geistesgeschichte des Christentums. I. München 1954. Εἰς τὴν σελίδα 287 παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ Γνώσει ὑπάρχει ἀπιστορισμὸς; (Entgeschichtlichung) τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι παρατηρεῖται παρὰ τοῖς Γνωστικοῖς Abwertung der Geschichte τ. ἔ. ἀπαξίωσις τῆς Ἱστορίας.

2. Ἡ θεότης ὑπολαμβάνεται παρ' αὐτοῖς ὡς ὑπερβατικὴ ἀκατάλητος καὶ ἀόριστος, ταυτιζομένη πρὸς τὸ ἀμετάβλητον ἀγαθόν. Ἐναντι αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ ὕλη, ὡς τι αὐτοτελές καὶ ἀδημιούργητον (Dualismus). Μετὰ τῆς ὕλης εἶναι συνδεδεμένον τὸ κακὸν ὡς φυσικὴ ποιότης· β) ὁ κόσμος θεωρούμενος ἀπαισιοδόξως, εἶναι δημιουργημά προελθὸν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν Δημιουργόν, ὅστις ὑπελαμβάνετο εἴτε ὡς μέση τις οὐσία εἴτε ὡς ὁ Διάβολος. Ἄλλος εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ἄλλος ὁ Αντιρωτὴς τῶν πνευματικῶν στοιχείων τῶν ἀναμιχθέντων μετὰ τῶν ὀλικῶν· γ) μετὰξὺ Θεοῦ καὶ Κόσμου παρεμβάλλονται ὡς μέσα ὄντα οἱ αἰῶνες· δ) ὁ Χριστὸς θεωρεῖται εἰς ὅλα τὰ γνωστικὰ συστήματα ὡς τὸ σημεῖον στροφῆς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ ὁποῖον ἀρχίζει, ἢ ὡς κοσμικὴ διδασκαλία ὑπολαμβανομένη ἀπολύτρωσις (διάφοροι Χριστολογία). Οὗτος κηρύσσει τὸν ἄγνωστον Θεόν· ἀλλ' εἶναι χαρακτηρηστικὴ ἡ προσπάθεια τοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ οὐρανοῦ αἰῶνος; Χριστοῦ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ. Εἶτε α) ὁ Ἰησοῦς ἦτο πραγματικὸς ἄνθρωπος ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη ὁ ἄνωθεν Χριστὸς ἵνα ἀποχωρισθῆ αὐτοῦ κατὰ τὴν σταύρωσιν (Βασιλείδης) εἴτε β) τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ προήρχετο ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν αἰῶνων (Βαλεντίνος), εἴτε γ) ὁ Χριστὸς εἶναι σῶμα κατὰ δόξαν (Σιμωνιανοί, Σατορνῆλος, Μαρκίων). Ὅμως ἡ εἰκὼν τοῦ ἱστορικοῦ θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ δρασαντος ἐπὶ Τιβερίου, ἀπετέλει τὴν βάσιν τοῦ ἱστορικοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐνότης Θεοῦ δημιουργοῦ - Χριστοῦ

δέον εἶναι νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῶ ἐν τῇ «Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ» ἡ θρησκεία τῆς ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως ἐθεμελιόυτο ἐν τῷ ἱστορικῷ Χριστῷ καὶ τῇ ἐνότητι Θεοῦ—Δημιουργοῦ καὶ Λυτρωτοῦ καὶ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διαφυλασσομένη παραδόσει, τῇ ἐχούσῃ ἤδη σταθεράς τινας μορφάς ἐν τῷ πολιτεύματι, τῇ πίστει, τῇ λατρείᾳ καὶ τοῖς ἐθίμοις, ἐν αἷς παρὰ τὰς παρουσιαζομένας ποικιλίας ὑπῆρχεν ἐνότης εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ καίρια σημεῖα¹, τούναντίον ἐν τῷ Γνωστικισμῷ ἀπωλέσθη, (ἔνεκα τοῦ Δο-

Σωτήρος καὶ ἡ διαδαχὴ τούτου διὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας διακηρύσσεται θαυμασίως εἰς τὴν Α. Κλήμεντος (96 μ.Χ.) Ἰδοῦ τί λέγει τὸ κείμενον συνδέων ἱστορίαν καὶ ὑπεριστορίαν, στηρίζων τὸν ἱστορικὸν Χριστιανισμὸν (κεφ. ΧLI, 4—ΧLI, 1). «Ὁρᾶτε, ἀδελφοί· ὅσῳ πλείονος κατηξιώθημεν γνώσως, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὑποκείμεθα κινδύνῳ. 1) Οἱ Ἀπόστολοι ἡμῶν εὐηγγελίσθησαν ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξεπέμφθη. 2. Ὁ Χριστὸς οὖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐγένετο οὖν εὐκτάτως ἐκ θελήματος Θεοῦ. 3. Παραγγελίας οὖν λαβόντες καὶ πληροφοροηθέντες διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πιστωθέντες ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, μετὰ πληροφορίας Πνεύματος Ἁγίου ἐξῆλθον εὐαγγελιζόμενοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἔρχεσθαι. 4. Κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες (καὶ τοὺς ὑπακούοντας τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ βαπτίζοντες) καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν. 5. Καὶ τοῦτο οὐ καινῶς· ἐμὲ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐγγράπτο περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γὰρ ποῦ λέγει ἡ γραφή. Καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν δικαιοσύνῃ καὶ τοὺς διακόνους αὐτῶν ἐν πίστει. ΧLI, 1. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ οἱ, ἐν Χριστῷ πιστευθέντες παρὰ Θεοῦ, ἔργον τοιοῦτο κατέστησαν τοὺς προεξημένους». Ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν γραφικὴν θεμελίωσιν τῆς Ἱερατικῆς Λειτουργίας καὶ τὴν γένεσιν τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, κρατυνομένην εἰς τὰ ἐρξῆς κεφάλαια καὶ δὴ 44—47. Ἡ ἐνότης Χριστοῦ—Θεοῦ—Ἐκκλησίας ὑποστηρίζεται θαυμασίως ἐν τῷ 46ῳ κεφαλαίῳ. Ἰδὲ καὶ ἡ Ἱγνατίου πρὸς Φιλαδελφεῖς.

1. Εἰς τὰς ἐκκλησιασ. ἱστορίας λόγου γινομένου περὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸ τοῦ 130]140 σημειοῦται (πρβλ. προχειρῶς Heussi σ. 39), ὅτι αὕτη εὐρίσκετο εἰς τὴν πρὸ τοῦ Καθολικισμοῦ βαθμίδα. «Τὸ μέλλον τῆς Ν. θρησκείας ἐστηρίζετο καθολοκληρίαν ἐπὶ τοῦ ἐξ ἔθνῶν Χριστιανισμοῦ. Ἐκυριάρχει εἰσέτι ἐν τῷ θρησκευτικῷ κόσμῳ τῶν σκέψεων, ἐν τῷ πολιτεύματι, ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἐν τῇ ζωῇ τῆς κοινότητος πολυποικιλία καὶ ἀκαταστασία· ἀλλ' ὁ ἀρχικὸς χριστιανικὸς ἐνθουσιασμὸς ἔβαινε πρὸς ἐξαράνισιν, καὶ ἡ ἐξέλιξις ἔτεινε πρὸς σταθεροτέρας μορφάς». Φρονῶ, ὅτι ὁ ὅρος «Καθολικῆ Ἐκκλησία» ὑπάρχων πρὸ τοῦ 110 ἐν Ἀντιοχείᾳ (Ἱγνατ.) ἀντιπροσωπεύει ἤδη περὶ τὸ 100 θεμελιώδεις τινὰς μορφάς τοῦ εἶναι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὴν ποικίλιαν τῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ δὴ τοῦ λειτουργικοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας. Σημειῶνω τὰς θεμελιώδεις ταύτας μορφάς, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν πηγῶν : 1ον) τὸ βάπτισμα εἰς τὴν τριάδα, 2ον) σύντομος ὁμολογία Πίστεως ποικίλλουσα κατὰ τόπους, 3ον) ἡ θεία εὐχαριστία κατὰ Κυριακὴν ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ἐκκλ. βίου, ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία, 4ον) Ἁγ. Γραφή, ἡ Π. Διαθήκη ὡς κώδιξ καὶ ἡ διὰ ἀνταλλαγῆς βιβλίον τῆς Κ.Δ. ἐμφανιζομένη ὡς γραπτὴ ἀποστολικὴ παράδοσις ἐκτὸς τῆς ἀγράφου, 5ον) Ἡ Διδαχὴ μαρτυρεῖ περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ τῆς διαμορφώσεως τῆς Χριστιανικῆς ἑβδομάδος καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τῶν 2 ὁδῶν, 6ον) οἱ ἐκκλ. Λειτουργοί. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἱγνατίου (Ἐφῆσ. III, καὶ τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς) τοῦ Πολυ-

κητισμοῦ τῆς Παρσικῆς Διαρχίας ἐν τῇ Θεότητι καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἀνατολικῶν μυστηρίων) ἐντὸς τοῦ νεφελώματος τῆς Ἀνατολικῆς φαντασίας καὶ τῆς συγκρητιστικῆς προσπαθείας πρὸς μεταβολὴν τῆς θρησκείας εἰς Φιλοσοφίαν, ἢ ἱστορικὴ ρίζα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ σχετικῶς ἐνιαία Καθολικὴ Ἐκκλησία¹ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ σωζομένη ἱστορικὴ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις ἐνί-

κάρπου πρὸς Φιλιππισίους καὶ τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἐρμᾶ θεωροῦμεν βέβαιοι, ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ 64 καὶ 100 τὸ ἐπισκοπικὸν πολίτευμα, χωρὶς βεβαίως νὰ ἔχη καθιερωθῆ διὰ τὸν ἐπικεφαλῆς ὁ ὄρος «ὁ ἐπίσκοπος» καὶ χωρὶς νὰ ἔχωσιν ὀριστικῶς διαμορφωθῆ τὰ δικαιώματά του τὰ ἰδιαίτερα, ἔναντι τοῦ πρεσβυτερίου, ὅπερ ἀτετελεῖ τὸ ἄμεσον ἀπαραίτητον συμβούλιον αὐτοῦ. Οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ὁ Ἰγνάτιος γνωρίζει τὴν Α'. Κλήμεντος (Ρωμ.) καὶ τὴν ἐπιδοκιμάζει καὶ οἱ Φιλιππησιοὶ γνωρίζουν τὸν Ἰγνάτιον καὶ τὰς ἐπιστολάς του καὶ ἀναμφιβόλως τὰς ἐπιδοκιμάζουν. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀναγινώσκοντες εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου περὶ ἑαυτοῦ ὡς «ἐπισκόπου Συρίας» οὐδὲν ἀντεῖπον. Πλὴν τοῦ Ποιμένος τοῦ Ἐρμᾶ ἔνθα ὁ λόγος περὶ «πρωτοκαθεδριτῶν» (48,9) βαθεῖα σιγὴ παρατηρεῖται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι δὲν ὑπῆρχον θεμελιώδεις διαφοραὶ ἐν τῷ πολιτεύματι, ἀλλὰ διαφοραὶ περὶ τὰ ὄνοματα καὶ τὰς συνθῆκας ἐμφανίσεως. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις βαθὺ εἶναι τὸ αἰσθημα τῆς ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν (Κλήμης, Ἰγνάτιος, Πολύκαρπος) ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ πίστει εἰς τὴν Ἀνάστασιν καὶ κρίσιν. Ἡ ἐνότης αὕτη ἦτο ἐνότης πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θεμελιωδῶν τινων τύπων καὶ πραγμάτων. Ἡ ἐνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ ἦτο ὁ κανὼν, ἡ δὲ διαρκὴς περὶ τούτων διδασκαλίᾳ ἀπέκειτο εἰς χεῖρας τοῦ Πρεσβυτερίου ἔχοντος ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ὑπεύθυνον ἡγέτην τῆς Ἐκκλησίας «τὸν ἐπίσκοπον», ἐμφανιζόμενον, ἔνεκα τοῦ κρατοῦντος πνεύματος τῆς ταπεινοφροσύνης, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Α'. Κλήμεντος, ἐλάχιστα καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ Πολιτεύματι. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν αὕτη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιστῆ κατὰ τοῦ Γνωστικισμοῦ. Ἡ διαμόρφωσις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας μαζὺ 130|180 θὰ ἦτο ἀδύνατος ἄνευ τῶν καταβολῶν τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων καὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ 60 - 130.

1. Ἡ ἐνότης τῆς ἐστριζέτο εἰς τὸν ἱστορικὸν Χριστιανισμὸν τὸν παραδεδομένον ὑπὸ τῆς ὑπευθύνου ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶχε τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὸ ὅλον (ἢ Καθολικὴ Ἐκκλησία νοεῖται ὡς τὸ ὅλον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μέρος, ὅπερ ἐξεπροσώπουν αἱ αἱρέσεις καὶ τὸ σχίσματα πρβλ. Heiler: Urchr. und Katholizismus σ. 4). Τὸ θέμα ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Κ. Α. ἐπισηματεύθη ὁ I. Schneider (Die Einheit der Kirche im N. Testament). Τὸ θέμα τοῦτο ἔδωκα εἰς πτυχιοῦχον τραπέντα—τῇ βοηθείᾳ μου—εἰς εὐρυτέρας σπουδὰς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἀλλὰ τὸ συνεπλήρωσα ὡς ἐξῆς: Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ συνείδησις περὶ αὐτῆς (ἐννοεῖται τῆς ἐνότητος) μέχρι τῶν μέσων τοῦ Β'. αἰῶνος, ὅτε συνῆλθεν ἡ μεγίστη τῶν Συνόδων τῆς Μιᾶς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐσχηματίσθη ἡ Πενταρχία τῶν Πατριαρχῶν. Ἡ συνείδησις περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸ τῆς διαμορφώσεως τῶν καθολικῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκκαθολικεύσεως, ἦτοι πρὸ τῶν μέσων τοῦ β'. αἰῶνος ἦτο τὸσον ἰσχυρὰ, ὥστε νὰ κάμνῃ ἐντύπωσιν εἰς τὸν προοστικὸν ἀναγνώστην τῶν συγγραμμάτων τῶν λεγομένων Ἀποστολικῶν Πατέρων. Ἡ ἐνότης τῆς πίστεως καὶ ἀγάπης ἐν Χριστῷ—ποῦ εἶναι, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐνότης ἐξωτερικῶν πραγμάτων καὶ τινων τύπων—κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Kattenbusch, προσδίδει εἰς τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐξεχόντως πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα. Ἡ συνείδησις περὶ

κησε τὴν ψευδώνυμον Γνωσιν, ἐκπροσωπούμενην ὑπὸ ποικίλων τὴν ἐμφάνισιν Γνωστικῶν κοινοτήτων διὰ τῆς ἐσωτερικῆς διαιρέσεως τῶν πιστῶν αὐτῶν εἰς γνωστικούς, ψυχικούς καὶ ὕλικούς¹. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ θεμελίου τῆς «ἐν Χριστῷ» ψυχικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐνότητος τῶν πιστῶν, γινωσκόντων ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὡς ἀδελφούς, στηριζομένη πνευματικῆ καὶ ἠθικῆ ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐνίσχυεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου τοῦτο μὲν τὰς συγκεκριμένας μορφὰς τῆς ἱστορικῆς ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ ἐκκλ. βίου, ὥστε ν' ἀποτελέσωσι αὐται τὸν βράχον, ἐφ' οὗ συνετρίβησαν οὐχὶ μόνον ὁ Γνωστικισμός, ὁ Μαρκιωνιτισμός καὶ ὁ Μοντατισμός, ἀλλὰ καὶ ὁ Μανιχαϊσμός καὶ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ Ἡλίου καὶ ὁ Μιθραϊσμός, τοῦτο δὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ περιεχομένου τῆς Ἀποκαλύψεως διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ περιβάλλοντος Ἑλληνιστικοῦ Κόσμου. Οἱ Ἀντιγνωστικοί, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ Ἀπολογηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ², παρουσιάζουσι τοῦτον ὡς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν περὶ Θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου καὶ ὡς τὴν λογικὴν λατρείαν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολυμετώπου ἀγῶνος ἦτο ὅτι, ἐνῶ τὰ κινήματα ταῦτα, (ἰδίᾳ δ' ὁ «Μανιχαϊσμός» τοῦ γ' αἰῶνος)³, παρουσιάσθησαν ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ ὡς θρησκεῖαι παγκοσμίου χαρακτῆρος, κατέληξαν εἰς τὰς γνωστὰς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αἰρέσεις. Τοῦναντίον δὲ ἡ Ἐκκλησία ἔχουσα βαθεῖαν συνείδησιν τῆς ἐνότητος αὐτῆς ἐν τῷ ἱστορικῷ Χριστῷ καὶ τῇ οἰκουμενικῇ Αὐ-

τῆς ἐνότητος καὶ ἀρμονίας καὶ εἰρήνης τῆς Ἐκκλησίας ὑπόκειται ὡς βᾶσις εἰς τὴν Α. Κλήμεντο, ἐνθα μεταξὺ τῶν ἄλλων, λίαν χαρακτηριστικῶν ἐκφράσεων, ἀνεγινώσκωμεν (37|8): «ἄβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν ἢ κεφαλὴ δίκως τῶν ποδῶν οὐδὲν ἐστὶ. Σωζέσθω οὖν ἡμῶν ὅλον τὸ σῶμα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ...» Ἐπειτα κατωτέρω (46, 5 ἐξ): «Ἰνα τί ἔρεις καὶ θυμοὶ καὶ διχοστασίαι καὶ σχίσματα πόλεμος τε ἐν ἡμῖν; 6. ἢ οὐχὶ ἓνα Θεὸν ἔχομεν καὶ ἓνα Χριστόν καὶ ἐν Πνεῦμα τῆς χάριτος τὸ ἐκχυθὲν ἐφ' ἡμᾶς; καὶ μία, κλήσις ἐν Χριστῷ; 7. Ἰνα τί διέλλομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον; καὶ εἰς τοιαύτην ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμέν ἀλλήλων;». Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ «τὸν ἀριθμὸν τῶν κατηριθμημένων, τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ». Ταῦτα ἐκφράζει συντομώτερον ὁ Ἰγνάτιος καὶ εἰς τὸ 8ον κεφ. τῆς πρὸς Σμυρν. καὶ εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους (ἐπιγραφὴν) καὶ Φιλαδελφεῖς κ. ἀ.

1. Κλήμεντος Στρωμ. VII, 15. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche I. σ. 299 ἐξ Εἰρηναίου I, 24. 3—6 Κλήμεντος Στρωμ. VII 17, 106, 4. Ἐπιφ. 24, 1, 1 καὶ 31, 7, 1—2. H. Leisegang: Die Gnosis. 193¹ 2. A. v. Harnack: Marcion (Das Evangelium vom fremden Gott), ἐν Text. Unter 45 1924². Schmidt Pistis Sophia, Kopenhagen 1925. —Heussi σ. 50—55.

2. H. Lietzmann: ἐνθ' ἀνωτ. Altaner, Patrologie: 1950 σ.

3. C. Schmidt καὶ I. Polotsky, Ein Manifund in Ägypten. Sitzb. Berl. Akad. 1933. Τοῦ ἰδίου, Neue Originalquellen des M. Zeit. f. Kgesch. 52, 1-28. H. I. Polotski: Abriss des Manichäischen Systems. 1934. Pauly—Wissowa. Suppl. 6, 240-271. Lietzmann: ἐνθ' ἀνωτ. σ. 277 ἐξ. E. Waldschmidt καὶ W. Lentz. Die Stellung Jesu im Manichäismus. Abh. der Berl. Akad. 1924.

τοῦ σημασίᾳ καὶ ἀποκαλύψει, ἕξ ἧς προέκυπτεν ἡ οἰκουμενικὴ, πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ ἀπολυτρωτικὴ αὐτῆς ἀποστολή, ἐνίσχυσε τὸ πνεῦμα τῆς καθολικότητός της καὶ διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν, ἅτινα καθίσταντο ἀπαραίτητα πρὸς διαφύλαξιν τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τῆς ἐνότητος καὶ βαθύτητος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀνυπερβλήτου ἠθικῆς ἰσχύος, τῆς παρουσιαζομένης εἰς τὸ ἀφθόνωσ χυθὲν αἷμα τῶν μαρτύρων, ἀντεπεξῆλθεν ἡ Ἐκκλησία τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου τῶν διωγμῶν, διὰ δὲ τῶν θεμελιωδῶν μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι καὶ τῷ δόγματι καὶ τῇ λατρείᾳ, ἐνθα οἱ συγκεκριμένοι ἀπλοῖ τύποι ἐσταθεροποιοῦντο κατὰ τόπους, ὑπερενίκησε τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος. Ἀλλὰ μήπως τότε, περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος, ἤρξατο ἡ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῶν μορφῶν ἀλλοίωσις τῆς πνευματικῆς οὐσίας τῆς ἐν Χριστῷ πνευματικῆς λατρείας; Ἡ τότε ἀρξαμένη τιμὴ τῶν μαρτύρων¹ καὶ δὴ καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν (εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπενέμετο προσκύνησις) ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τῶν τῆς προτεσταντικῆς ἱστοριογραφίας ὡς πτώσις τοῦ ἀρχικ. Χ)μοῦ². Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ μαρτυρίᾳ τῆς Ἐκκλησ. ἱστορίας, τῷ ἐν ἔτει 156 μ. Χ. συνταχθέντι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης μαρτυρολογίῳ τοῦ Πολυκάρπου³, εὐρίσκομεν πράγματι οὐχὶ λατρείαν ἀλλὰ τιμὴν τῶν λειψάνων⁴. Ἐν τούτῳ σημειοῦται σαφῶς περὶ τῶν λειψάνων (ὄστων καὶ τέφρας), ὅτι «οὕτως ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὄστ' αὐτοῦ ἀπεθέμεθα ὅπου ἀκόλουθον ἦν, ἐνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ γενέθλιον ἡμέραν, εἷς τε τὴν προσηληκότων μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἀσκησίν τε καὶ προετοιμασίαν». Ἀλλ' εὐτυχῶς ἐν τῇ αὐτῇ ἐξαιρέτῳ ἱστορικῇ πηγῇ ἐκφράζεται σαφῶς τὸ περιεχόμενον «τῆς λογικῆς λατρείας»⁵ τῶν μελῶν τῆς κατὰ τὴν «Οἰκουμένην Καθολικῆς Ἐκκλησίας»⁶. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Σμύρνης ὑπέβαλον εἰς τοὺς ἄρχοντας νὰ μὴ ἀφήσωσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὰ λείψανα, «ἵνα μὴ ἄρξωνται αὐτὰ σέβασθαι», ἀγνοοῦντες, λέγει ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Φιλομηλίου, ὅτι «οὔτε τὸν Χριστὸν ποτὲ καταλίπειν δυνασόμεθα τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κό-

1. Μαρτύριον Πολυκάρπου ἕκδ. Gebhard—Harnack—Zahn: Patrum Apostolicorum Opera. ἕκδ. 6η minor 1920 κεφ. XVIII. Τὰ ἴδια κείμενα ἰδὲ νῦν εἰς τοὺς 3 πρώτους τόμους τῆς ἕκδ. τῶν «Ἑλλήνων Πατέρων» τῆς Ἀπ. Διακονίας τῆς Ἐκκλ. τῆς Ἑλλάδος. Γεωργ. Σωτηρίου: Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α. 1942. σ. 69 ἕξ. Α. Φυτράκη: Λείψανα καὶ τάφοι μαρτύρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας. Ἐν Ἀθήναις 1955.

2. K. Heussi: Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 78.

3. Μαρτύρ. Πολυκάρπου, κεφ. XVIII.

4. Ρωμαίους ιβ, 1.

5. Μαρτύρ. Πολυκάρπου κεφ. VIII.

σμου τῶν σφζομένων σωτηρίας παθόντα ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. Τοῦτον μὲν γὰρ υἷὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ προσκυνοῦμεν, τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ Κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι» (κεφ. XVII).

Ἡ τοιαύτη ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ διαμόρφωσις τῆς «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ δὴ ἡ «τιμὴ» τῶν μαρτύρων καὶ τῶν τάφων καὶ λειψάνων αὐτῶν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀποψιν, ὅτι ἔχομεν ὑλοποίησιν (Materialisierung) τῆς θρησκείας (Heussi, Kompendium¹⁰ 1949, σ. 78, ἔνθα μνημονεῦει τὰ λείψανα, ἱερὰ ὄστᾶ, φυλακτὰ καὶ τὴν πίστιν εἰς δλοκληρωτικὰ θαύματα). Ὑπεστηρίχθη δὲ ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀφομοιώσεως τῶν ἐθνικῶν στοιχείων μέχρι καὶ τοῦ δ' αἰῶνος ὑπῆρξε προϋπόθεσις τῆς νίκης τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη παραλαβοῦσα ὅλα τὰ ἔλκυστικὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν καὶ ἐνώσασα τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ἴδια ἀφήρησεν ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς θρησκείας τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ (πρὸβλ. νῦν τὰς ἀντιλήψεις περὶ τῆς τιμῆς τῶν μαρτύρων καὶ τῶν λειψάνων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ ἔργῳ τοῦ Ἀνδρ. Φυτράκη). Καίτοι βεβαίως ἡ ἀφομοίωσις ἐθνικῶν στοιχείων εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς Χριστ. Θρησκείας εἶναι βεβαία, συνδέεται δὲ πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνῃ θρησκευτικότης καὶ δὴ ἐκείνων, οἵτινες προήρχοντο ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν κόσμον ἤτο συνυφασμένη πρὸς ἀντικείμενα προσκυνήσεως, διότι ὁ ἄνθρωπος ἔρει πρὸς τὸ συγκεκριμένον ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐξέλιπέ ποτε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἡ πίστις, ὅτι «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (Ἰωάν. δ', 24). Ὄθεν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι εἶναι ἀρχαία ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἡ λατρεία διὰ μέσου τῶν ἀντικειμένων ἢ καὶ τῶν εἰκόνων «διαβαίνει ἐπὶ τὸ πρωτότυπον» (Ἰωάν. Δαμασκηνὸς καὶ Ζ' Οἰκουμενικῆ Σύνοδος). Ὡσαύτως εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἄποψις, καθ' ἣν ἔπαυσε νὰ ἰσχύῃ ἡ ἀρχὴ «ὅπου τὸ πνεῦμα ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία» ἀντικατασταθεῖσα ἀπὸ τὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ψευδωνύμου Γνώσεως ἰσχυροποιηθεῖσαν θέσιν «ὅπου ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία» (H. Lietzmann: Gesch. der Alten Kirche II, 49), διότι ἀνεξαργήτως τοῦ γεγονότος, ὅτι αὕτῃ ἡ φράσις ἀντιπροσωπεύει τοῦ Ἱγνατίου καὶ τῆς συγχρόνου αὐτῷ Ἐκκλησίας τὴν ὁρθὴν ἀποψιν (Σμυρν. ἡ') περὶ τῆς μορφῆς τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐξασφαλιζούσης τὴν ἄμωναν κατὰ τῶν αἰρέσεων, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὅλως τοῦτάντιον παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ καὶ τῷ Τερτυλλιανῷ, ὡς παρατηρεῖ ὁ διαπρεπὴς ἐκκλησ. ἱστορικὸς K. Müller (Kirchengeschichte I 1929², σ. 209), ἡ Ἐκκλησία παραμένει ἡ οὐρανία, ἡ πάντοτε ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς δρῶσαν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἐν τοῖς θαύμασι καὶ ταῖς ἀποκαλύψεσι, ἐν τοῖς ἀσκηταῖς καὶ τοῖς μάρτυσι. Ἐκκλησία καὶ Πνεῦμα καλύπτονται ἀμοιβαίως· «ὅπου εἶναι ἡ Ἐκκλησία ἐκεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ

Θεοῦ καὶ ὅπου τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐκεῖ εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ ὅλη ἡ χάρις» κατ' Εἰρηναῖον. Ἡ Κοινότης εἶναι λοιπὸν ἡ φορεὺς τοῦ πνεύματος καὶ διὰ τοῦτο αὐτοδύναμος εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως καὶ τῆς μεταδόσεως αὐτῆς¹.

Ἀναμφιβόλως ὁμοῦς ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ἐξωτερικῶν τύπων ἄνευ παραλλήλου διαρκοῦς πνευματικῆς καὶ θεολογικῆς ἐργογόρσεως καὶ καλλιεργείας περιέκλειε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀπειλὴν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἔπαθεν ἡ πνευματικὴ θρησκεία τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραήλ, ὅτε κατεκλύσθη ἀληθῶς ὑπὸ τῆς σοφίας καὶ τυπολογίας τοῦ Ραββινισμοῦ. Ἡ Ἐκκλησία λοιπὸν εἶχεν ἀνάγκην καὶ τῶν τύπων καὶ τῆς Θεολογίας πρὸς διαφύλαξιν καὶ οὐκείωσιν τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως. Διὰ τοῦτο δ' ἀμφοτέραι συμβάλλουσι κατὰ τὸν β' αἰῶνα εἰς τὸ νὰ προσλάβῃ κατ' αὐτὸν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τὰ ἐξῆς τέσσαρα καθολικοῦ χαρακτῆρος χαρακτηριστικά, ὥστε ν' ἀληθεύῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀνωτέρω (σελ. 6) λεχθέν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι στῦλος καὶ ἐδραίωμα τῆς «ἀληθείας» (Τιμοθ. Α' γ, 15).

Α. Πρῶτον χαρακτηριστικόν. Ὁ Κανὼν τῆς Γραφῆς, ἡτοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἠϋξήθη κατὰ τὸν καταρτισθέντα Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης. Διαφοραὶ κατὰ τόπους ὡς πρὸς τινὰ βιβλία δὲν ἔχουσι σπουδαιότητα². Ὁ Προ-

1. Ἡ διαμόρφωσις τῆς πεποιθήσεως κατ' ἣν ἡ ὅλη Ἐκκλησία—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς αἰρέσεις (Πρβλ. Heiler: Urkirche und Ostkirche 1937)—εἶναι ἡ φορεὺς τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς χάριτος οὐδαμῶς δικαιοῦναι τὴν ἄποψιν, ὅτι «εἰς τὴν θέσιν τοῦ τρόπου τῶν προσωπικῶν πράξεων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἱερά πράγματα καὶ θεομοί». Τοῦτο φρονῶ ὅτι συνέβη βραδύτερον εἰς τὴν λαϊκὴν πίστιν βαθμιαίως ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος καὶ ἐνετάθη, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς παρακμῆς, ὅτε (ὡς συνήθως) τὰ δευτερεύοντα καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα μεταβλητὰ τῆς ἐκκλ. ζωῆς στοιχεῖα, τὰ περιβάλλοντα χρονικῶς καὶ κατ' ἀνθρωπίνην ἀνάγκην, ὡς ἀπαραίτητα περιβλήματα, τὴν οὐσίαν τῆς πνευματικῆς θρησκείας καὶ θρησκευτικότητος, ὑπολαμβάνονται ὡς μέρη τῆς οὐσίας καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυνάμενα νὰ μεταβληθῶσι. Δὲν θὰ ἠδύνατό της ὁμοῦς ν' ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ τιμὴ τῶν λευπάνων καὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τύπων καὶ ἡ ἄμυνα τῶν παραδεδομένων ἐθίμων, ὡς π.χ. κατὰ τὴν ἐριδα τοῦ Πάολο, ὡς θὰ εἶδωμεν, ἐπέλεγε ἐν σπέρματι αὐτὴν ἐξελίξιν—ἡ ἄμυνά των ἐθεωρήθη ἀπὸ τὸν Πολυκράτην τοῦ Ἐφέσου κατ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορία... ἄμυνα τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως. Ἡ ἄμυνα τῶν ἐθίμων γενικῶς μετέβαλε, τοῦλάχιστον εἰς τὴν λαϊκὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν, βαθμιαίως τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα των ἀπὸ μεταβλητῶν στοιχείων τῆς θρησκευτικότητος εἰς ἀμετάβλητα καὶ οὐσιώδη τῆς θρησκείας μέρη. Παρὰ ταῦτα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἡ ἀντίληψις, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ὅτι προσήκει αὐτῷ ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ ὅτι οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι αὐτῆς εἶναι μεταβλητοὶ κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ διὰ τοῦ ἀρμοδίου ὄργανου τ. ἐ. ὑπὸ μόνῃς τῆς Συνόδου δυνατοί.

2. Τὸν σχηματισμὸν τοῦ Κανόνος τῆς Κ. Δ. διαπιστοῦμεν κατὰ τὰ τέλη τοῦ β' αἰῶνος εἰς τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Muratori (ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν Ἰππόλυτον) τοῦ 200 μ.Χ. περίπου, καὶ τὰς πληροφορίας τῶν Ἐκκλ. συγγραφέων Εἰρηναίου, Τερτυλλιανοῦ καὶ Κλήμεντος. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε τότε καὶ ἐχρησιμοποιοῦσε δη-

τεσταντισμὸς ἐκράτησε τὴν Κ. Δ καὶ ἀπέρριψε τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις συνεκρότησε ταύτην Β' Δεύτερον. Ἡ πίστις ἔλαβε πλέον συγκεκριμένην μορφήν εἰς τὰ βραχέα «*Βαπτιστικὰ Σύμβολα*», ἐν οἷς ἐξεφράζετο συντόμως ὁ κανὼν τῆς πίστεως (*regula fidei*)¹, ὥστε ὁ βαπτισθὴς εἶχεν ἀκαταμάχητον καὶ σαφές, καὶ διὰ τοῦτο νοητόν, ὄπλον ἐναντίον τῆς πλάνης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ δῆθεν μυστικῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως Α' Τρίτον: Ἡ ἰδέα τῆς ἐν τοῖς ἐπισκόποις

μοσίᾳ τὰ 4 Εὐαγγέλια, τὰς Πράξεις Ἀποστόλων, τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου: Α. Β. Κορινθ. Ἔφεσ. Κολοσ. Γαλάτ. Α καὶ Β Θεσσ. Ρωμαίους καὶ Ποιμαντορικὰς Φιλημ. Τίτον Α καὶ Β. Τιμοθ. Ἐπειτα μνημ. Ἰουδ. 2 Ἰωάννου. Δὲν μνημ. ἢ πρὸς Ἑβραίους ἢ Α καὶ Β. Πέτρου, ἢ τοῦ Ἰακώβου, καὶ ἢ γ' Ἰωάννου ὡς καὶ ἢ Ἀποκάλυψις. Πρβλ. Εἰρην. ΙΙΙ, 11, 8. Παρ' αὐτῶ, ἐλλείπουν ἢ πρὸς Ἑβραίους, ἢ Ἰακώβου, 2 Πέτρο. Πιθανῶς Ἰουδ. καὶ γ' Ἰωάν. Τὸν Ποιμένα τοῦ Ἐρμᾶ ὀνομάζει Γραφήν. Διὰ τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τοῦ Κανόνος ἰδὲ Κνορφ.: Einführung in das N. Testament. 1934 σ. 160. Τὸν ἀριθμὸν τῶν 27 βιβλίων τῆς Κ. Δ. εὐρίσκομεν εἰς τὴν 39ην Πασχάλιον Ἐπιστολὴν τοῦ Μ. Ἀθανασίου τοῦ ἔτους 367, ἐνῶ εἰς τὸν 60ον κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ πιθανῶς περὶ τὸ 360 συνελθοῦσης Συνόδου εὐρίσκομεν 26, διότι ἐλλείπει ἢ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου.

1. Ἡ ἀνύψωσις τῆς ὁμολογίας πίστεως εἰς κοινά (regula fidei) καὶ δὴ τῆς ἀποστολικῆς ἀληθείας, (regula veritatis) συνετελέσθη ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν Γνωστικῶν καὶ δὴ ἐν Ρώμῃ κατὰ τοῦ Μαρκιῶνος. Πρβλ. Ad. v. Harnack: Dogmengeschichte. A. Lietzmann, Geschichte der Alten Kirche. ΙΙ. 1936 σ. 100-120. Τοῦ αὐτοῦ: Die Anfänge des Glaubensbekennt. Ι. Καρμίρη. Τὰ δογματικά, Συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τομ. Ι. σελ. 38 ἔξ.

2. Τὰ μεγάλα Γνωστικὰ συστήματα ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀξιώσεως ἰδίας ἀποκαλύψεως καὶ μυστικῆς παραδόσεως γνωστικῶν προφητῶν, γραφῶν, ἐκκλ. παραδόσεως καὶ δῆθεν ἐσωτερικῆς μυστικῆς παραδόσεως. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ β' αἰῶνος διετύπωσε τὴν ἀρχὴν, ὅτι τῆς γνησίας Ἀποστολικῆς Παραδόσεως φορεῖς εἶναι οἱ ἐπίσκοποι ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων. Οἱ κατάλογοι τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἀπετέλεσαν τὸ στήριγμα τῶν Ἐκκλησιῶν. Διαδοχὴ τῶν ἐπισκόπων καὶ γνησία παράδοσις τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας συνεδέθησαν ὀριστικῶς καὶ ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ τῆς «κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν Ἐνώσεως» (Εὐσέβιος). Ἡ Ἐκκλησία τοιοῦτοτρόπως ἀπῆντα θετικῶς εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Γνωστικῶν, ὅτι εἶχον κριφίαν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Ἄλλ' ἂν ὑπῆρχε τοιοῦτῃ «θὰ τὴν ἐγνωρίζον οἱ κατ' ἀδιάκοπον διαδοχὴν ἐκ τῶν ἀποστόλων προσεληθόντες ἐπίσκοποι. Τὸ γεγονὸς ὅτι οὗτοι ἠγνόουν τὴν Γνωστικὴν διδασκαλίαν, εἰδείκνυε σαφῶς τὸ ψευδὲς αὐτῆς. Οὕτως οἱ ἐπίσκοποι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς θεματοφύλακες τῆς ἀληθοῦς χριστ. διδασκαλίας. Ἡ σημασία αὕτη τῶν ἐπισκόπων κατ' ἀρχάς ἦτο ἱστορικῆς φύσεως, στηριζομένη εἰς τοῦτο, ὅτι εἶχον τὴν παράδοσιν τῶν προκατόχων αὐτῶν, ἀλλὰ πρῶτως μετετρέπη, εἰς δογματικὴν (ἢ ἀπ' ἀρχῆς συνυπῆρχεν αὕτη). Ταύτην ἐκφράζων ὁ Εἰρηναῖος (γράφει περὶ τὸ 175 μ. Χ) ἐδέχετο ὅτι μετὰ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος (σ. γ, ὀρθότερον λειτουργήματος) οἱ ἐπίσκοποι ἐλάμβανον τὸ χάρισμα τῆς ἀληθείας (Κατὰ Αἰρ' 4, 26 καὶ Ἰππολ. Refutatio omnium haereticum, πρόλογος). Τὸ ἀλάθητον ἀπεδόθη βραδύτερον εἰς τὴν τὴν Οἰκ. Σύνοδον ἥτοι εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐπισκόπων. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 63-4. Ὁ Harnack (Mission und Ausbreitung I, 1924 σ. 300 ὑποσημ. 4) παραπέμπων εἰς τὸν Τέρτυλ. (de carne 2, ἔνθα ἢ φράσας «apostolorum erat tradere») παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἰδέα, τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως, καθ' ἑαυτὴν ὑπεραρχαία καὶ μὴ στερουμένη ἱστορι-

διασώσεως τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ἐν σπέρματι ὑπάρχουσα ἤδη ἐν τῇ Α' Κλήμεντος ἐπιστολῇ πρὸς Κορινθίους τοῦ ἔτους 96 μ. Χ', ἐνίσχυε τὴν ζῶσαν αὐθεντίαν καὶ ἄρα τὴν ἐνότητα τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν. Τέταρτον: Ἡ συγκρότησις τῶν Τοπικῶν Συνόδων κατὰ τοῦ Μοντανισμού καὶ εἶτα διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Πάσχα, ὡς ἀναβίωσις τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου ἐδημιουργεῖ ἐν κοινὸν ἐξωτερικὸν καθολικοῦ χαρακτῆρος ὄργανον, εὐκίνητον καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς τῆς πλειονοψηφίας στηριζόμενον, ἱκανὸν ν' ἀντιμετώπισῃ τὸν κοινὸν κίνδυνον τῶν ἀνωμάλων ἐνθουσιαστικῶν τάσεων τῶν προελθουσῶν ἐκ Φρυγίας τῆς Μ. Ἀσίας'. Ἡ Σύνοδος ὑπῆρξε τὸ ὄργανον

κοῦ πυρῖνος, συνεπυκνώθη καὶ ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ρώμῃ —καὶ βεβαίως οὐχὶ ἄνευ ἐπιδράσεως τοῦ *genus loci et imperii*— εἰς παράστασιν καὶ θεωρίαν τῆς διὰ τῆς διαδοχῆς μεταβιβαζομένης παραδόσεως. Βραδύτερον αὐτῇ ἡ θεωρία ἀπέβη κοινὴ χριστιανικὴ καὶ κατεσκευάσαε τὴν ἔννοιαν τῆς Καθολικότητος» Ὁ Ὠριγένης τὴν ἀντιπροσωπεύει ὅπως ὁ Τερτυλιανὸς μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσφαλείας. «Περὶ Ἀρχῶν IV, 9. Ἴδε ἐπομένῃν ὑποσημείωσιν καὶ κριτικῆν.

1. Ἡ συνήθησις ἀντίληψις τῶν Θεολόγων (ἰδὲ προηγ. ὑποσημείωσιν) ἡμετέρων καὶ ξένων εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια «διαδοχῆ τῶν Ἀποστόλων» εὐρίσκειται σαφῶς ἐκπεφρασμένη κατὰ τὰ τέλη τοῦ β'. αἰῶνος παρ' Εἰρηναίῳ ἐν τῷ κατὰ Αἰρέσεων συγγράμματι αὐτοῦ (3,3). Συνήθως δὲ οἱ ξένοι ἀποκροῦσιν ὅτι ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς διαδοχῆς εἰς τὴν Α. Κλήμεντος, (Fr. Gerke: Die. Stellung des I. Clemensbriefes innerhalb der altkirchliche Gemeindeverfassung. 1930). Ἐν τούτοις φρονῶ, ὅτι δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι αἱ προϋποθέσεις τῆς ἔννοιαι ταύτης κείνται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀλλὰ καὶ πρότερον εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων (Πράξ.) καὶ τοῦ Παύλου τὰς ποιμαντορικὰς, ἔνθα ὁ λόγος περὶ «καταστάσεως» πρεσβυτέρων. Εἰδικώτερον εἰς τὴν Α'. Κλήμεντος γίνεται λόγος περὶ τοῦ σεμνοῦ τῆς «παραδόσεως κανόνος» (κεφ. VII): εἶτα δὲ (κεφ. XL, 3) ὁμιλῶν ὁ Κ. περὶ τῶν λειτουργῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λέγει ὅτι ὁ Δεσπότης «*ποῦ τε καὶ διὰ τῶν ἐπιτελεῖσθαι θέλει*, αὐτὸς ὥρισε τῇ ὑπεράτατῳ αὐτοῦ βουλήσει, ἵν' ὁσίως πάντα γινόμενα ἐν εὐδοκίᾳ εὐπρόσδεκτα εἴη τῷ θελήματι αὐτοῦ». Ἀκόμη σαφέστερον εἰς τὸ κεφ. 42 σημειοῦται ἡ σειρά: Θεὸς—Χριστὸς—Ἀπόστολοι (οἱ Ἀπόστολοι ἀπὸ Χριστοῦ ἐξεπέμφθησαν, μεθ' ὃ προστίθεται λίαν χαρακτηριστικῶς περὶ τῶν Ἀποστόλων: «κατὰ χώρας οὖν καὶ πόλεις κηρύσσοντες... *καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν δοκιμάσαντες τῷ πνεύματι εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεύειν καὶ τοῦτο οὐ καινῶς ἐκ γὰρ δὴ πολλῶν χρόνων ἐμέγαροτο* περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Οὕτως γάρ που λέγει ἡ Γραφή: καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἐν πίστει κλπ. Εἰς τὸ κεφ. XLIII προστίθεται «Καὶ τί θεουμαστὸν εἰ οἱ ἐν Χριστῷ πιστευθέντος παρὰ Θεοῦ ἔργον τοιοῦτο *κατέστησαν τοὺς προσηρημένους*. Ἴδε συνέχειαν ἐν κεφ. 44 κλπ. ἔνθα σαφέστατα γίνεται λόγος περὶ διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων, διακόνων («*διαδέχονται*» τὴν λειτουργίαν αὐτῶν). Ἀλλὰ περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος θὰ παραστῆ ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθω εἰς εἰδικὴν μελέτην. Σημειῶν, ὅτι παρ' Ἀνδρουτῶν δὲν εὐρίσκομεν ἐπαρκῆ ἱστορικοδογματικὴν τῶν εὐνοϊῶν Ἐκκλησία καὶ Ἀποστολικὴ διαδοχὴ θεμελιώσιν.

2. Ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐνότης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, ἐνισχύθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 130-192 καὶ διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ συνοδικοῦ συστήματος. Αἱ πρῶται Σύνοδοι συνήλθον ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ Μοντανισμού («πολλάκις καὶ πολλαχοῦ» περὶ τὸ 170. Ἀνώνυμος ἀντιμοντανι-

διατυπώσεως, καὶ διαφυλάξεως τῶν ἐσωτερικῶν σημείων ἐνότητος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰσαγωγῆς γενικῶς ἀνεγνωρισμένης ἐκκλ. Παραδόσεως¹.

στής, Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἰστ. V, 16, 10). Ἐπειτα ἠκολούθησαν αἱ Σύνοδοι διὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, ἕνεκα τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν, ὧν προηγεῖτο ἡ Ρώμη καὶ τῶν Μικρασιατῶν ὧν ἠγεῖτο ὁ Ἐφέσου Πολυκράτης. Οἱ Μικρασιαῖται ἐώρταζον τὴν 14ην τοῦ Νισάν—τὴν σταυρώσιν καὶ τὴν δι' αὐτῆς σωτηρίαν διὰ τοῦ ἀποχαιρετιστηρίου μυστικοῦ δεῖπνου τοῦ Κυρίου τ. ἔ. διὰ Θ. Εὐχαριστίας—οἰανδήποτε ἡμέραν καὶ ἐὰν συνέπιπεν αὕτη (Ἀλιβιζάτος σ. 63). Τὸ ἐσπέρας ἐτερομάτιζον τὴν νηστειάν καὶ ἐώρταζον κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ Ἰουδαϊκὸν πασχάλιον δεῖπνον τὸ πασχ. χρυστ. δεῖπνον. Ἐν τῇ Δύσει, ὡς καὶ εἰς πολλὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐωρτάζετο χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ ἡμερομηνία, ἡ Κυριακὴ, ἢ μετὰ τὴν 14ην τοῦ Νισάν, ὡς ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ταύτης προηγεῖτο νηστειὰ ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς σταυρώσεως—Παρασκευῆς—λήγουσα τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου, ὅτε καὶ ἀρχομένης τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου—Κυριακῆς—ἐωρτάζετο μετὰ Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ διαφορὰ ἐξητάσθη τῷ 154 κατὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Πολυκάρπου εἰς Ρώμην, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ρώμης Ἀνικῆτου (Σύρου τῆν καταγωγὴν). Δὲν συνεφώνησαν ἀλλὰ ἐχωρίσθησαν φιλικῶς. Ἡ πεποιθῆσις ὅτι ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ στηρίζεται εἰς τὰ οὐσιώδη ἐνῶ εἰς τὰ ἐπουσιώδη δέον νὰ κρατῆ ἐλευθερία φαίνεται ν' ἀπετέλεσαν τὴν προϋπόθεσιν αὐτοῦ τοῦ φιλικοῦ χωρισμοῦ. Τῷ 192 παρουσιάζεται ἕξις οὐχὶ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν (ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Heussi σελ. 85 κ.ἄ.) Ρώμης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως) (ὁ Εὐσέβ. λέγει ρητῶς «ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις», ἤτοι τῆς τῶν «Ἐκκλησιῶν Ἐνώσεως», ὧν προηγεῖτο ὁ Ρώμης—ἕνεκα τῆς ἠθικῆς πνευματικῆς ἐπιρροῆς του ὡς ἐπισκόπου τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν δωρεῶν ἀγάπης—καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Τεσσαρακαίδεκατιτῶν (Μ. Ἀσίας), ὧν ἠγεῖτο ὁ τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενος ὡς ἀσκὼν ἐπιρροὴν Ἐφέσου. Τότε προτροπῆ τῆς Ρώμης «σύνδοιο δὴ καὶ συγκροτήσεως ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτὸν ἐγένοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικῶν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο ὡς ἂν μηδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον». Οἱ Μικρασιαῖται δὲν ἐώρταζον τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τὴν 14ην Νισάν, διότι τοιαύτη ἑορτὴ μόνον κατὰ Κυριακὴν ἦτο δυνατὴ. «Ἡ Συνοδικὴ διαταγὴ» ὅπως τὸ μυστήριον τῆς Ἀναστάσεως «μόνον κατὰ Κυριακὴν ἐωρτάζεται» σημαίνει ὅτι δὲν ἐώρταζον αὐτὴν τὴν ἑορτὴν. (Εὐσέβ. Ἐκκλ. Ἰστ. V, 23,2). Ἴδε ἀρίστην διατύπωσιν ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν πηγῶν παρὰ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου: Τὸ Αἴτιον τῶν περὶ τοῦ Πάσχα ἐρίδων τοῦ β' αἰῶνος. Ἐν Ἀθήναις 1911 σ. 14 ἐξ. Πρβλ. καὶ Β. Στεφανίδου Ἐκκλ. Ἰστορία. 1943 σ. 30, 90, 105 ἐξ. 291.

1. Ἀλιβιζάτου, αὐτόθι σ. 14. Τὸ «ἐκκλ. δόγμα» ἦτοι αὐθεντικὴ—συνοδικὴ ἀπόφασις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐκκαθολικευσιν τοῦ μέρους ἐκείνου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸ ὅποσον στηριζόμενον ἐπὶ τῆς καὶ ἰδιωτικῆς αὐτοῦ ἀποστολικῆς παραδόσεως, διεξεδίκει εἰσέτι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ. Ὁ παραγκωνισμὸς τῶν τοπικῶν ἐθίμων διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν γενικώτερον ἐπικρατούντων ἦτο δυνατὸς διὰ συμφωνίας συνοδικῆς τῶν ἀνεξαρτήτων εἰσέτι ἀπ' ἀλλήλων Ἐκκλησιῶν. Αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸ διάστημα τοῦ γ' αἰῶνος ἐγκατέλειπον βαθμιαίως τὴν ἀρχαιότεραν παρ' ὅσων αὐτῶν καὶ ἐκουσίως ὑπετάγησαν εἰς τὸ «ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως ἐκκλ. δόγμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Οἰκουμένης ἀπάσης» (πρβλ. καὶ σελ. 16 Ἀλι-

Διὰ τῶν μέσων τούτων διεσώθη ἡ οὐσία τῆς ἱστορικῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Τρία σημεῖα θέλω νὰ ἐξάρω ἐν τῇ συντελεσθείσῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 130-313 ἐξελέξει: 1) Ὁ Ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς, ἀφοῦ συνείργησεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Ἰησοῦ περιεχομένης ἀρχῆς τῆς πνευματικῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς παγκοσμιότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τοῦ Στεφάνου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ Παύλου εἰς τὴν πραγματοποιήσιν αὐτῶν, ἤρξατο καθιστάμενος διὰ πρώτην φοράν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βιβλικῆς καὶ Ἐκκλησιαστικῆς, δίδων διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐνοιῶν καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς μορφοπλαστικῆς του ἱκανότητος εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἰσχυρὰ εἰς ταύτην ἐρείσματα, ἵνα ἐπικρατήσῃ εἰς τὸν ὑπὸ τὴν πολιτιστικὴν του ὄψιν κόσμον τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ εἶτα καὶ τῆς Δυτικῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ βιβλικὴ μορφή τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ διὰ τε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν τύχην τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ, διότι παρεκίνησε τοῦτον νὰ ἐγκαταλείρῃ τὸν μῦθον, τὴν πολυθεϊαν καὶ τὸν ἄκρατον μυστικισμὸν. Ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τῶν οἰκου-

βιζάντου). Ἡ διένευξις Ρώμης καὶ Μ. Ἀσίας μετεβλήθη εἶτα, ὅταν ὁ Βίκτωρ ὑπερέβη τὰ ἔσκαμένα, εἰς ἔριδα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Οἰκουμένης—τῆς Γαλλίας ἤγειτο ὁ Λουγδούνου Εἰρηναῖος—καὶ τοῦ Ρώμης, θελήσαντος νὰ διακόψῃ τὴν κοινωσίαν πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας· «ἀλλ' οὐ πᾶσι γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτ' ἠρέσκετο, ἀντιπαρακελεύονται δεῖτα αὐτῷ (τῷ Βίκτωρι) τὰ τῆς εἰρήνης καὶ ταύτης πρὸς τὸν πλησίον ἐνώσεώς τε καὶ ἀγάπης; φρονεῖν» (Εὐσεβ. V, 24,10). Εἰς τὰς ἀνωτέρω γενικωτέρας διὰ τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν σημασίας πορίσματα, ἅτινα προκύπτουν ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐρίδων τοῦ Πάσχα (ἐξωτερικὴ ἐκκαθολικεῖσις τῆς τῶν «ἐκκλησιῶν ἐνώσεως» διὰ τῆς ἐπικρατήσεως γενικῆς ἐκκλ. παραδόσεως δι' ἔκτοπίσεως μεμονωμένων ἐθίμων ἔστω καὶ παλαιῶν) δέον νὰ ποστεθοῦν τὰ ἐξῆς: 1) Αἱ πλείεσται τῶν Ἐκκλησιῶν—ἐκτὸς τῆς Ρώμης—ἀντελαμβάνοντο τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς βασιζομένην εἰς οὐσιώδη, ἐνῶ εἰς τὰ ἔθιμα ἔδει νὰ κρατῆ ἐλευθερία. (πρβλ. γνώμην Βικεντίου τοῦ ἐκ Αἰθίνας: «tenendum quod semper, quod ubique quod ab omnibus creditum est» καὶ γνώμην Φωτίου παρὰ Στεφανίδου, σελ. 322 καὶ 326). 2) Ὁ Ρώμης ἦτο πλήρης καθολικοῦ πνεύματος καὶ οὐκ ἀντιπρόσωπος τῆς κοινῆς ἐνώσεως, ἥτις ἀλλοστε τὸν ἀπεδοκίμασε. Ἡ αὐτεπάγγελτος ἐπέμβασις αὐτοῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἠθικῆς θέσεως καὶ ἐπιρροῆς οὐκ ἐδικαιοδοσίας τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης, περὶ ἧς ἀνωτέρω καὶ οὐκ ἐπὶ πρωτείου τῆς ἔδρας του ἢ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Ταῦτα ἐδημιουργήθησαν βραδύτερον διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ τάφου τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ματθ. 16,18 (280-250 μ. Χ). 3) Ὁ Βίκτωρ ἐνεφάνισεν ἀκουσίως τάσεις τοῦ Ρωμ. Πνεύματος, ὅπερ ἤρξατο εἰσερχόμενον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ρωμ. λαὸς καὶ ἡ γλῶσσα ἤρξαντο γινόμενοι μόνον φορεῖς τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν. Τὸ Ρωμαϊκὸν πνεῦμα ἐδημιούργησε τὸ Ρωμαϊκὸν ἐκκλ. πνεῦμα (Βίκτωρ, Κάλλιστος καὶ Τερτυλλιανὸς) ἐφ' οὗ ἐδημιουργήθη τὸ πρωτεῖον, ὡς δευτερογενὲς φαινόμενον. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἐπανέλθω. Ἴδὲ πρὸς τὸ παρὸν Γ. Κονιδάρη: Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν. Ἐκδ. Β. 1953 σελ. 56 ἐξ. καὶ C. Schneider ἐνθ' ἄνωτ.

1. Ἀναμφιβόλως εἶναι μονομερῆς ἀξιολογικὴ κρίσις καὶ δὲν καταστοχάζεται

μενικῶν αὐτοῦ τάσεων καὶ ἐννοιῶν¹ ἤρξατο συμφιλιοῦμενος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς Βίβλου, ἐφ' ἣν ὁμως καὶ κατὰ τὸν

τοῦ ὄρθου ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχασε τὴν διαύγειάν του καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Ἀνατολ. Μυστικισμόν, διότι ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων προκύπτει, ὅτι ὁ Μυστικισμὸς ἔκρουσε τὴν θύραν τῆς Ἑλληνικῆς σκέψεως (Μυστικισμὸς παρὰ Πλάτωνι). Ὁ Χρ. Ἀνδρουῦτος χρησιμοποιῶν τὸν ὄρον μυστικοθηρία (Ἐλευθερ. Ἐγκ. Λεξ. 9, 635) παρατηρεῖ ὅτι δι' αὐτοῦ δηλοῦται «τὸ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἐν τοῖς διαφόροις θρησκευμασι ἐμφιλοχωροῦν δόγμα, καθ' ὃ ἡ σύλληψις τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τοῦ θείου τοῦ ἀπροσίτου εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου, κατορθοῦται διὰ τῆς καταδύσεως εἰς τὰ βάθη τοῦ συναισθήματος, δι' ἧς ἐνούμενός τις μετὰ τοῦ θείου ἐποπτεύει τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν διάνοιαν ὄντα. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῆς Μυστικοθηρίας ἐμβλέπει τις ἤδη παρὰ τοῖς Ἑλλῆσι Φιλοσόφοις καὶ δὴ παρὰ τῷ Σωκράτει, ποιουμένῳ λόγον περὶ δαιμονίου ἐν τῇ τοῦ Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν θεωρίᾳ καὶ παρὰ τοῖς ἐφ' ἑξῆς» (ἐννοεῖ τοὺς Ποσειδώνιον, Φίλωνα), ἀλλ' οἱ κύριοι εἰσηγηταὶ ἅμα καὶ ὑποτυπῶνται τῆς μυστικοθηρίας εἶναι οἱ Νεοπλατωνικοί. Ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἡ πίστις θεμελιοῦται ἐπὶ τῆς μυστικῆς κοινωνίας πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ ἐν γένει τὸ θεῖον ἐπιτυγχάνεται δὲ αὕτη οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ πρῶτος μέγας χριστιανὸς μυστικὸς ὁ Παῦλος ἐθεμελίωσε καὶ παρέστησε τὸ πρᾶγμα λέγων «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός» Ἡ Χριστ. Θρησκεία ὡς διεμορφώθη ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους παρουσιάζει συνδυασμὸν μυστικοῦ πνεύματος καὶ ἐκλεκτικῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Τὸ θέμα εἶναι μέγα. Σημειῶνω, ὅτι διὰ τὸν Μυστικισμόν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ καὶ τῷ Χριστιανισμῷ βιβλία χρήσιμα εἶναι: Β. Ἰωαννίδου: Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, ἐνθα ἐξετάζονται ὁ Μυστικισμὸς τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ ἡ σχέσις Ὁρθολογισμοῦ καὶ πίστεως (1934 σ. 168—201). Τοῦ αὐτοῦ: Ὁ Μυστικισμὸς τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ αἱ θρησ. ἰδέαι καὶ τάσεις τῶν Ἑλλῆνιστ. Χρῶνων 1936. Ἐπειτα δέον νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ Dogmengeschichte τοῦ Adolf von Harnack (ἰδὲ σχετ. σ. 24 τοῦ Grunddriss ὡς ἐκείνη τοῦ R Seeberg. Βοηθητικὰ βιβλία χρήσιμα εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι τοῦ N. v. Arseniev: Die Kirche des Morgenlandes, Weltanschauung und Frömmigkeleben (Sammlung Göschen). Διὰ τὸν Μυστικισμόν τῆς Ἀνατολῆς δέον νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀρχὴ τοῦ Μοναχισμοῦ καὶ ἡ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ε' αἰῶνος ἐμφάνισις τῶν συγγραμμάτων τοῦ ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρσπαγίτου. Εἰς τὰς γενικωτέρας σημασίας βοηθήματα πρέπει νὰ μνημονευθῶσι τοῦ Κ. Σπεταιέρη: Φιλοσοφία τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1946 καὶ τὰ εἶδη τῆς Γνώσεως, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1949. Τὰ πρὸς ἐξέτασιν ζητήματα, εἶναι: Πίστις—Γνώσις, Μυστήρια—Μυστικισμὸς καὶ Ὁρθολογισμὸς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. καὶ Γ. Κονιδάρι: Ἡ Καθολικὴ Ὁρθοδοξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἄρσις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Θεσσαλονίκη 1950. σ. 15 καὶ Βιβλιογραφίαν εἰς Συμῶν τὸν Ν. Θεολόγου καὶ Γρηγ. Παλαμᾶν (Δ. Μπαλάνου: Οἱ ἐκκλ. συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐξῆς). Εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητρ. Σάμου κ. Εἰρηναίου μεταφρ. βιβλίον Ν. Μπερδιάγιεφ: Πνεῦμα καὶ Ἐλευθερία Ἀθ. 1952 ὑπάρχουσι κεφάλαια χρήσιμα καὶ τὸ ἡμέτερον θέμα (βον 9), ὡς καὶ αἱ σελίδες 168—235 τοῦ ἔργου τοῦ C. Schneider: Geistesgeschichte des Christentums 1954 τόμ. Α'.

1. Ἰδέ: Wendland: Kultur und Literaturformen. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 2-52. W. Nestle Griechische Religiosität von Alexander der Gr. bis auf Proklos (Sammlung Göschen) Berlin und Leipzig 1934 καὶ τὴν ἐν σ. 179 βιβλιογραφίαν. Ὁ Kaerst,

Harnack, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἤσκησεν ἰσχυρὰν ὄσπῆν¹. 2) Τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς καὶ ἐπιλογῆς μεταξὺ πολλῶν ψευδεπιγράφων, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ—ἱστορικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κώδικος τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνεργασίας τοῦτο μὲν τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐθύνης διὰ τὸν «κανόνα τῆς ἀληθείας», τοῦτο δὲ τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλολογικῆς παραδόσεως, ἦν, ὡς «πιστεύω», μετεβίβασεν ὁ Ὁριγένης εἰς Παλαιστίνην καὶ Συρίαν (Σχολή Ἀντιοχείας). Διὰ ταύτης ἐκρατύνετο ὁ ἱστορικὸς χαρακτῆρ τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλύψεως. 3) Ὁ Ἑλληνισμὸς προσήνεγκε τότε (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ β' αἰῶνος), καθ' ἡμᾶς, τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ πλαστικὴν ἱκανότητα κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ πρωτοτύπου φιλολογικοῦ,—φιλοσοφικοῦ θεολογικοῦ περιεχομένου—εἵδους τῶν Συμβόλων, ἐν οἷς ἐν θαυμαστῇ συντομίᾳ καὶ καθαρότητι διευτυπῶντο αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διαφυλασσομένης ἱστορικῆς καὶ ἀπολυτρωτικῆς ἀποκαλύψεως «ἐν Χριστῷ», τῷ σταυρωθέντι διὰ τὴν παγκόσμιον λύτρωσιν καὶ ἀνάστασιν, ἵνα παράσχη τὴν ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος². Ὁ βραχὺς οὗτος «κανὼν»

Die Antike Idee der Ökumeni in ihrer politischen und kulturellen Bedeutung Leipzig 1903. Πρβ. καὶ σελ. 14 τοῦ ἔργου M. Nilsson: Geschichte der Griechischen Religion 1950, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία, ὡς καὶ K. Βουρβέρη: τὸ Οἰκουμενικὸν νόημα τοῦ Ἐθνισμοῦ τῶν Ἑλλήνων 1955: Ἴδὲ τὴν ἐν σελ. 18-20 βιβλιογραφίαν.

1. Harnack: Grundriss der Theol Wiss III Abt. Dogmengeschichte. Tübingen 1931 σ. 11-12, 20, 24, 27, 30 ἐξ. 40, 55 ἐξ. 67-76.

2. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche II 1936 σ. 100, Ad. v. Harnack-Grundriss, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 45 ἐξ. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἐλλείπει παρ' ἡμῖν Ἱστορία τῶν Δογμάτων, ἥς ὁ συγγρ. θὰ ὄφειλε νὰ λάβῃ θέσιν εἰς τὰ ποικίλα προβλήματα ἄτινα θέτει ἡ Ἱστορία τῶν Δογμάτων παρὰ τοῖς Πρωτεστάνταις. Σημειῶνω ἐνδεικτικῶς ὅσα λέγει ὁ Harnack π. χ. διὰ τὸν «Καθορισμὸν καὶ βαθμιαίαν κοσμικοποίησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς Ἐκκλησίας» κατὰ τὸν β' αἰῶνα. Λέγει λοιπόν «Πηγαί: Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Εἰρηναίου, Ἰππολύτου, Τερτυλλιανοῦ καὶ μόλις εἰς γραμμὴν οἱ μὴ καθολικοὶ ἀρχαῖοι Καθολικοὶ Πατέρες, διότι ἐν Ρώμῃ ὁρίσθησαν οἱ κανόνες. Ἡ συμμετοχὴ τῆς Μικρασίας εἶναι οὐκ οὐκ ἀντικείμενον συζητήσεως, ἀλλὰ πικρὰ ἔνθα ἕνεκα τοῦ Εἰρηναίου καὶ τῶν μαθητῶν του, καὶ τῆς ἐπικοινωνίας Μ. Ἀσίας καὶ Δόσεως ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς μεταφθεῖς ὡς τι ἔτοιμον εἰς τὴν Δύσιν (Lietzmann) καὶ ἐπὶ 2 καὶ πλέον αἰῶνας, διὰ τῆς ἑλλην. γλώσσης καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι Ἑλληνίζοντες, τελοῦντες βεβαίως ὑπὸ τὴν ῥοπήν τοῦ Ρωμαϊκοῦ περιβάλλοντος—διαμόρφωσαν τὸν Χριστιανισμὸν, πρέπει νὰ θεωρηθῆ βεβαίως ἡ ἐπιρροὴ τῆς Συρίας, Μικρᾶς Ἀσίας (Ἰγνάτιος, Πολύκαρπος, Εἰρηναῖος). «Οἱ τρεῖς ἀποστολικοὶ κανόνες (Normen) τ. ἕ. κανὼν τῆς πίστεως, τῆς Κ. Δ καὶ τὸ Λειτουργίωμα—ἰδὲ Εἰρην. III 1. Τερτυλ. de praescr 11, 32, 36—καθιερώθησαν ἀπὸ τῆς Ρώμης βεβαίως εἰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς Ἐκκλησίας εἰς διαφόρους χρόνους, ἀλλὰ ὅπου ἐνεφανίσθησαν καθιερώθησαν οὐσιαστικῶς ταυτοχρόνως. Ἐσχον δὲ τὴν προβαθμίδα των, εἰς τὴν σύντομον κηρυγματικὴν ὁμολογίαν των, εἰς τὴν αὐθεντίαν τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ὅπως καὶ τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ κοι-

τῆς ἐπὶ τῆς Βίβλου καὶ τῆς Ἀποστολικῆς—ἐκκλησιαστικῆς Παραδόσεως θεμελιουμένης ἀληθείας ἀπετέλει ὄπλον ἀκαταμάχητον, βασικὸν μὲν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, προσιτὸν δὲ εἰς τὸν ἀπλοῦν ἄνθρωπον, ὅστις εὗρισκεν ἔρμα καὶ ψυχικὴν ἀνάπαυσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ¹, ἐν ἣ ἀπεκαλύπτετο τὸ νόημα τῆς ἐπιγείου ζωῆς, ἔτι δὲ παρείχετο καὶ ἰσχυρὰ καὶ βεβαία ἐλπίς, ὅτι εἰς ἓνα ἄλλον κόσμον, τῆς Βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, ἡ δικαιοσύνη μετὰ τῆς Ἀγάπης θὰ βασιλεύσῃ.

Ἄλλὰ καθ' ὃν χρόνον διεμορφοῦτο διὰ τῆς συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία² εἰς σταθερὰς μορφὰς ἐνεφανίζετο καὶ ἡ Θεολογία ὡς ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ πυρῆνος «τοῦ κανόνος τῆς πίστεως» καὶ ἀληθείας (regula fidei)³. Τοῦτο ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ μόνον τῆς πνευματικῆς οὐσίας τῆς ἀπολυτρωτικῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος⁴, ἔνεκα τῆς θεωρητικῆς φύσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιζόντων ἔθνικῶν, τῶν προσχωρησάντων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰσχύος τῶν περιστάσεων, ἐξ ὧν προήλθεν ἡ Χριστιανικὴ Ἀπολογία, ἐν ἣ ἤρχην ἡ ἀποψις, ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος, ὡς βᾶσις τῆς φιλοσοφίας εἶχεν ἀνάγκην τῆς Ἀποκαλύψεως (Harnack)⁵. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, —τοῦτο βοηθεῖ εἰς κατανόησιν τῆς θέσεως ταύτης— ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ Ἀποκάλυψις ἐνεφανίσθη παρὰ τῷ Παύλῳ ἰδίᾳ καὶ τῷ Ἰωάννῃ εὐρύτερον ὡς ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ γνώσις⁶. Ἄλλ' ἡ θέσις τῶν Ἀπολογητῶν θεωρεῖται ἔτι καὶ νῦν, κατὰ τὴν μετριοπαθεῖ ἔκφρασιν τοῦ ἐκκλ. ἱστορικοῦ Heussi, «ἐξελληνίσαι τοῦ κόσμου τῶν Χριστιανικῶν σκέψεων»⁷.

νότητι βιβλία ἐν τέλει εἰς τὸ κῦρος τῶν Ἀποστόλων, Προφητῶν, καὶ διδασκάλων, τὸν σεβασμὸν τῶν «πρεσβυτέρων» (ὁ Η. ἐννοεῖ τὴν ἡλικίαν) τῶν χριστιανῶν ἡρώων (ἀσκητῶν καὶ ὁμολογητῶν) καὶ ἡγουμένων τῶν ἐπὶ μέρους κοινοτήτων». Τὰ προβλήματα ἅτινα τίθενται πρὸ τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν δογματικῶν θεολόγων καθίστανται σαφεστέρα διὰ τῆς ἀκολουθοῦσης ἐπιγραφῆς: Α. «ἡ μεταχάραξις τοῦ βαπτιστικοῦ συμβόλου εἰς ἀποστολικὸν κανόνα πίστεως».

1. Heussi σελ. 95 ἔνθα οἱ λόγοι ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πρβλ. Harnack, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 80 ἐξ..

2. Αὐτόθι σ. 82 καὶ σ. 3, 11, 37)8, 43 ἐξ. Γ. Κονιδάρη: Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς καὶ τὴν Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν ἐκδ. 2α Θεσσαλονίκῃ 1951 σελ. 93 ἐξ. ἔνθα αἱ γνώμαι τοῦ Harnack. Ἴδε καὶ ἄνωτέρῳ ὑποσημειώσεις.

3. Harnack ἔνθ. ἄνωτ. σ. 85 ἐξ. 122, 125, 128, 156, 169 ἐξ. 176 ἐξ. 278.

4 Πρβλ. C. Schneider: Geistesgeschichte κλπ. Γ σελ. 290 ἐξ.

5. Harnack, σ. 115—124. Ἰουστίνου Ἀπολογ. «Σωκράτει μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐπέισθη ὑπὲρ τούτου τοῦ δόγματος ἀποθνήσκειν. Χριστῷ δὲ τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀπὸ μέρους γνωσθέντι... οὐ φιλόσοφοι οὐδὲ φιλόλογοι μόνον ἐπέισθησαν.»

6. Ἰωαν. η, 32, 40. ἰδ, 6. ιξ, 17. η, 37. Ρωμ. α'. 25. β, 8. θ, 1. ια, 33. ιε', 14. Α. Κοριν. α, 5. Β. Κοριν' δ, 6. Β. Τιμόθ. β, 15. Τιτ. γ, 15. δ, 3. Ἴδε καὶ Theologisches Wörterbuch zum N. Testament.

7. Kompendium, ἔνθα ἄνωτ. σ. 48.

Τοῦτο ὁμως ἀφορᾷ καθ' ἡμᾶς εἰς τὰς μορφὰς ἐκδηλώσεων καὶ οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ (ὡς θὰ δειχθῆ κατωτέρω), δεδομένου ὅτι παρὰ τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς, εὐνόητους ἄλλως τε, ἡ Χριστιανικὴ Ἀπολογία (καίτοι ἔργον ἐλευθέρων ἰδιωτῶν Χριστιανῶν) τὴν οὐσίαν τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ὅπως καὶ ἡ ἀκολουθήσασα ἐκκλησιαστικὴ Θεολογία τῶν Μικρασιατῶν—Ἀλεξανδρινῶν — ἐλάμβανεν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ταύτης ὁμως τὸ περιεχόμενον παριστᾷ αὕτη καὶ «ὡς λογικὴν θρησκείαν» ἐκ τοῦ Λόγου προελθοῦσαν ἀνέπτυξε δὲ τοῦτο ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σύγχρονον Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἠθικῆς¹.

Τοιοιτοτρόπως ἐτέθησαν αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ἐπιστημονικῆς Θεολογίας διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ἐννοιῶν καὶ ἀντιλήψεων, εἰλημένων ἐκ τῆς Πλατωνικῆς καὶ Στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς, πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἀποδείξεως τῆς ἀληθείας τῆς νέας ἱστορικῆς Ἀποκαλύψεως «ἐν Χριστῷ» ἔναντι τοῦ ψεύδους τῶν παλαιῶν². Δεύτερον ἤρξατο ἡ συμφιλίωσις Χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἐφ' ὅσον ἐγένετο λόγος περὶ Χριστιανῶν πρὸ Χριστοῦ³ καὶ περὶ «σπερματικοῦ Λόγου»⁴ καὶ λογικῆς θρησκείας, ἀποτελούσης τὴν τελείωσιν καὶ τὸν στέφανον τῶν ὑψίστων πολιτιστικῶν προσπαθειῶν τῶν διανοουμένων τοῦ κόσμου. Φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ ὀριστικὴ θέσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἔλειπεν ἐκ τῆς τοποθετήσεως ταύτης τῆς Ἐκκλησίας⁵.

1. Αὐτόθι Harnack, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 118.

2. Ἴδὲ συγγρ. Εἰρηναίου καὶ Ἰουστίνου, Ἀπολ. Α. 46. Β'. 8. καὶ 13.

3. Ἰουστίνου Ἀπολ. Α, 46: Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι, καὶ ἄν ἄθεοι ἐνομισθήσαν, ὅσον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραὰμ κ.λ.π.»

4. Διὰ τὴν διδασκαλίαν ἰδὲ Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία. Τὰ σπέρματα τοῦ λόγου ἐφώτισαν τοὺς φιλοσόφους π. Χ. ὥστε «ἀμυδρῶς ὁρᾶν τὰ ὄντα» ὥστε κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ διδάξωσι «σπέρματα τῆς ἀληθείας». Ὁ Ἰουστίνος λοιπὸν ἐδίδασκεν, ὅτι «οὐχ ἄλλότρια ἐστὶ τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ πάντῃ ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲν τὰ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἕκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θεοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρᾶν, καλῶς, ἐφθάνετο. Β. Ἀπολ. 8 καὶ 13. Ἴδὲ καὶ καὶ Μητσακῆ Ν. Σιών 1906 σ. 68—74. Βιβλιογραφίαν παρὰ Altaner: Patrologie 1950² σελ. 95.

5. Ἐπιστολὴ πρὸς Διόγνητον κερ. βον. Τερτυλ. Ἀπολ. κερ. 42. Th. Litt. Religion und Kultur 193'. P. Althaus, Christentum und Kultur, Leipsig 1929. II. Μπρατσιώτου: Χριστιανισμὸς καὶ πολιτισμὸς. Θεσσαλονίκη 1941. Von Soden: Christentum und Kultur 1933. K. Beth: Die Entwicklung des Christentums zur Universalreligion 1913 σ. 193 ἐξ. Βιβλιογραφίαν μέχρι 1930 παρὰ Kirsch: Kirchengeschichte A. 1930 σ. 43—4. Διὰ τὸν Πολιτισμὸν ἰδὲ καὶ Konrad Freiherr von Soden: Über die Ewigkeit des Reiches der Kultur, aus dessen Nachlass herausgegeben von I.L.K. Flies, Leipzig 1939. W. Kamiah ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 56 60 72, 85 ἐξ. 94 ἐξ. 101 ἐξ. Πρὸς τὸ θέμα τοῦτο συνάπτονται τοῦτο μὲν ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ Μοντανισμοῦ, κηρύξαντος τὸν Χριστιανισμὸν ἀσυμβίβα-

Ἡ ἀνέλιξις αὕτη κατέστησε τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἰκανὴν νὰ κατακτήσῃ, διὰ τοῦ ἡθικοῦ ὕψους τῆς Χριστ. πίστεως καὶ ἡθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς δραστηριότητος¹, τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν Οἰκουμένην καὶ ἰδίως τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα κατὰ τὸ ἀπὸ μέσων τοῦ Γ' μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος διάστημα. Ἰδοὺ δὲ τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς ἀποφασιστικῆς ἀνελέξεως, ἥτις ὠδήγησε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῆς ὡς καθολικῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς δυνάμεως καὶ ὀργανώσεως, ἀντιτιθεμένης οὐχὶ μόνον πρὸς τὸν ἐκπνέοντα βαρμηδὸν ἐθνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἴρεσιν.

1ον) Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἐξασφαλίσασα τὴν ἱστορικὴν βᾶσιν τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἠὺνόησε τὴν δημιουργίαν ἰσαξίας πρὸς τὴν θύραθεν ἐκκλησιαστικῆς Γραμματείας, δυναμένης νὰ καταλάβῃ ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνορωμαϊκῇ Οἰκουμένῃ ἐν ἣ ἐγεννήθη τότε ὁ Νεοπλατωνισμός, ὡς ἐσχάτη μορφή τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας².

2ον) Υἱοθέτησε καὶ κατέστησεν ἰδικὰς τῆς ἐν πολλοῖς, μετὰ τὴν ἀντιοχητικὴν τῶν Μικρασιατῶν³, τὴν Ἀλεξανδρειανὴν καὶ τὴν Ἀντιοχειανὴν ἐπιστημονικὴν Θεολογίαν, ἐν αἷς συνεδυσάθησαν Ἀποκάλυψις, ἱστορικῶς φιλολογικῶς τεθεμελιωμένη, παράδοσις, φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ κριτικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν, ἐλευθέρᾳ ἔρευνᾳ καὶ ἀλληγορικῇ ἐρμηνεῖᾳ. Διὰ τούτων αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως καὶ ἡθικῆς καθίσταντο προσίται εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ ὑπερησπίζοντο ἔναντι τῆς ἐπιθέσεως τῶν Νεοπλατωνικῶν⁴. Τὸ ἔργον τοῦ Εἰρηναίου, τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ

στον πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωὴν, τοῦτο δὲ τὸ πρόβλημα τῆς Γενέσεως τοῦ Μοναχισμοῦ: Ἰδὲ Heussi: Der Ursprung des Mönchtums. Εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔργον τοῦ Μπερδιάμφου: ὑπάρχει τὸ κεφ.: Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος, πλούσιον εἰς παρατηρήσεις ἱστορικοῦ καὶ συστηματικοῦ χαρακτῆρος. Ὡς βοήθητικὸν ἔργον δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν τοῦ Κ. Σπετσιέρη: Φιλοσοφία τῆς Κοινωνίας καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ.

1. Heussi ἐνθ. ἀνωτ. Harnack. Mission und Ausbreitung 148 ἐξ. 470 ἐξ. 174, 186 ἐξ. 219 ἐξ. καὶ 559—618 ἐξ. 916 ἐξ. E. Θεοδώρου: Ἡρωίδες τῆς Χριστιανικῆς Ἀγάπης (αἱ Διακόνισσαι διὰ τῶν αἰῶνων). Ἀθήναι 1949 σελ. 17—26. B. Στεφανίδου: Αἱ προϋποθέσεις τῆς κατὰ τὴν δ'. ἑκατονταετηρίδα ἀκμῆς τῆς Χριστ. Ἐκκλησίας: 1927 Kirsch: Kirchengeschichte. ἐνθα καὶ βιβλιογραφία Uhlhorn: Die Christliche Liebestätigkeit der Alten Kirche 1882.

2. Altaner: Patrologie 1950. W. Kamlah: Christenum und Geschichtlichkeit σελ. 85—100. C. Schneider: Geistesgeschichte des Christentums. I σ. 289 I K. Λογοθέτου: Φιλοσοφία τῶν Πατέρων καὶ τοῦ Μέσου Αἰῶνος τομ. Α'. Überweg: Geschichte der Philosophie. Heesen: Patristische und Scholaschtische Philosophie. Breslau 1922 Nilsson: Π ἐνθ. ἀνωτ. σ. 376—445.

3. Altaner Patrologie. 1950 σ. Μπαλάνου, Πατρολογία.

4. Kirsch: Kirchengeschichte. I 1930 σ. H. Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche II, καὶ III. Schneider, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 607-13 καὶ 303-41 ἐνθα καὶ τὰ περὶ πίστεως καὶ Γνώσεως. Κριτικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο βιβλίον δὲν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἐνταῦθα.

Ὁριγένους καὶ τῶν μαθητῶν αὐτῶν καὶ δὴ καὶ τῶν τριῶν Καππαδοκῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι σχεδὸν Σχολήν, ἱσταμένην ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ τῆς Ἀλεξανδρειαῆς καὶ τῆς ἐξ ἧς προῆλθεν ὁ Χρυσόστομος Ἀντιοχειαῆς, συνεχωνεύθη ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ ὄρασμα ἡ Ἐκκλησία κατέστησε πραγματικότητα τὴν ρῆσιν τοῦ Κυρίου «ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζῶν αἰώνιον ἔχειν» (Ἰωάν. ε', 39), ἀποδεχθεῖσα ὠρισμένας ἀπόψεις, αἷς ἐδίδασκε τότε ἡ Ἀλεξανδρινὴ Θεολογία ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων πίστεως καὶ γνώσεως¹. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐθεωρεῖτο ἀληθῆς φιλοσοφία. Σήμερον, ὅτε ἔχομεν περισσότερον ἐμβαθύνει εἰς τὰ εἶδη τῆς γνώσεως καὶ εἴμεθα πεπεισμένοι περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι διὰ τῆς λογικῆς

1. Βιβλίο γραφίαν νεωτάτην ἰδὲ ἐν Altaner' Patrologie: 1950 σελ. 159 ἐξ. 162 ἐξ. 164. Ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ ἐξῆς. Κλήμ. τοῦ Ἀλεξανδρέως. «Πιστὴ τοίνυν ἡ γνῶσις· γνωστὴ δὲ ἡ πίστις θεῖα τινὶ ἀκολουθία τε γίνεται». «Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις, καὶ ἔστιν αὐτῆς κριτήριον». Ἀκόμη σαφέστερον διατυπώνει τὴν θέσιν του περὶ τῆς ἀρμονικῆς σχέσεως Πίστεως καὶ Γνώσεως ὁ Κλ. — ἀντιτίθετο πρὸς τοὺς Γνωστικὸς ἰσχυριζομένους ὅτι ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀντίθεσις πίστεως καὶ Γνώσεως—λέγων: «Ὡς δ' ἄνευ τῶν τεσσάρων στοιχείων οὐκ ἔστι ζῆ, οὐδ' ἄνευ πίστεως γνῶσιν ἐπακολουθήσαι», προσθέτων ἀλλαχοῦ, «οὔτε γνῶσις ἄνευ πίστεως οὐδ' ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως». Ἐρμηνεύων τὴν θέσιν ταύτην λέγει ἄλλιν, «Ἡ μὲν κοινὴ πίστις καθάπερ θεμέλιος ὑπόκειται ἡ δὲ ἐξαιρέτως ἐποικοδομουμένη συντελειοῦται τῷ πιστῷ, καὶ συναπαρτίζεται αὐτῇ ἐκ μαθήσεως περιγιγνομένη». Θεμέλιον καὶ ἀφετηρία πάσης φιλοσοφίας εἶναι ἡ πίστις, ἡ δὲ φιλοσοφία δύναται νὰ προσφέρῃ σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Χριστιανόν, ὅστις τῇ βοήθειᾳ τοῦ λόγου ἐπιθυμεῖ νὰ γνωσῆ τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται νὰ καταστήσῃ ἀληθεστέραν τὴν Χριστ. ἀλήθειαν. Ἀποκαλύπτει ὅμως τὸ ἀστήρικτον τῶν κατ' αὐτῆς ἐπιθέσεων. Κάθε πιστὸς δύναται διὰ τῆς φιλοσοφίας νὰ καταστήσῃ «Χριστιανὸς γνωστικὸς». Αὐτὸς εἶναι ὁ τέλειος Χριστιανός. «Ἔστιν γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν—ἡ γνῶσις τελείωσις τις ἀνθρώπου, ὡς ἀνθρώπου διὰ τῆς τῶν θεῶν ἐπιστήμης συμπληρουμένη. Διὰ ταύτης γὰρ τελειοῦται ἡ πίστις, ὡς τελείου τοῦ πιστοῦ ταύτη μόνως γιγνομένου. Πίστις μὲν οὖν ἐνδιάθετόν τι ἔστιν ἀγαθόν, καὶ ἄνευ τοῦ ζητεῖν τὸν Θεὸν ὁμολογοῦσα εἶναι ταύτην καὶ δοξάζουσα ὡς ὄντα. Ὅθεν χρὴ ἀπὸ ταύτης, ἐναγομένον τῆς πίστεως καὶ αὐξηθέντα ἐν αὐτῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτοῦ κομίσασθαι, ὡς οἶον τι ἐστὶ γνῶσιν». Καὶ ἀλλαχοῦ προσθέτει. «Ἡ μὲν πίστις σύντομος ἔστι τῶν καταπειγόντων γνῶσις, ἡ γνῶσις δὲ ἀπόδειξις τῶν διὰ πίστεως παρελημμένων ἰσχυρὰ καὶ βέβαιος, (συγγρ. αὐτὸ εἶναι τὸ προβληματικὸν σημεῖον πάσης προσπάθειας ἀναλόγου πρὸς ἐκείνην τῆς Ἀλεξανδρειαῆς Σχολῆς), διὰ τῆς Κυριακῆς διδασκαλίας ἐποικοδομουμένη τῇ πίστει, εἰς ἀμετάπτωσιν καὶ μετ' ἐπιστήμης καὶ καταληπτὸν παραπέμπουσα». Ἴδὲ συμπληρωματικῶς κατωτέρω ὑποσημείωσιν, εἰδικώτερον τὰς γνώμας τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου περὶ τῶν σχέσεων «Πίστεως καὶ Γνώσεως» ἐν τῇ Δογματικῇ (σ. 12-20) καὶ τῷ ἄρθρῳ «Θεολογία» ἐν τῇ Ἐρημητικῇ καὶ Χριστ. Ἐγκυκλ. τόμος Γ. σελ. 638-44 ὑπὸ Γερ. Ι. Κονιδάρη. Ἡ Γνωσιολογία ὡς ἐπιστήμη ἀσχολουμένη περὶ τὴν οὐσίαν τῆς γνώσεως ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Locke ἐξετάζει τὴν ἀρχήν, τὸ κύρος καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως. Ἴδὲ φιλοσ. Λεξικὸν Ἀνδρούτσου σελ. 85-6.

δὲν ἐξαντλεῖται πᾶσα γνῶσις, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει π.χ. καὶ γνῶσις ἀξιολογική¹, κατανοοῦμεν ὀρισμένες ἐκφράσεις τῆς Ἀλεξανδρινῆς Θεολογίας, ὡς τὴν

1. Κ. Σπετσιέρη: Τὰ εἶδη τῆς Γνώσεως, Θεσσαλονίκη 1949 σελ. 117—121 κεφ. 5. ἐξ. «Ολόκληρος ἡ προσπάθεια τῆς μεγάλης τριάδος τῆς Ἑλλην. Φιλοσοφίας Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ, ὅτι διὰ τὰ πέρα τῶν πραγμάτων προβλήματα ὑπάρχουν ἄλλαι μορφαὶ γνώσεως ὑπὲρ τὴν αἰσθησιν». Πᾶσα γνῶσις, δὲν εἶναι παθητικὴ καταγραφή, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ ἐμπειρισμός, ἀλλὰ ἐνεργητικὴ ἀντίληψις, ἐκλογή, διάρθρωσις, ἔλεγχος μορφοποιήσις, καθὼς διεσάφησεν ὁ Kant. Ὑπάρχει σύνθεσις εἰκόνας καὶ βιωμάτων ἐν τῷ ἐγῶ, ὅπερ ὡς ἐκφράσις τοῦ ὑποκειμένου ἐν ὅλῃ τῇ ζωντανῇ ὑποστάσει αὐτοῦ «ὡς σκοπὸν καὶ ἐκδήλωσιν ἔχει ὄχι μόνον τὴν διατήρησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς εἰς σφαίρας καὶ βαθμίδας ἱεραρχημένας». Ἔπειτα ὅλαι αἱ ἐπιστῆμαι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δεδωμένα τῆς παρατηρήσεως καὶ τὴν συλλογὴν εἰκόνας τῶν φαινομένων ὑποθέτουσι σιωπηρῶς ὠρισμένα αἰτήματα, τὰ ὅποια δὲν ἔχουν ἐμπειρικὴν προέλευσιν. Ἡ φυσικὴ ἀποδέχεται σιωπηρῶς τὴν ιδεάν τῆς νομοτελείας καὶ τῆς αἰτιότητος, (πρβλ. σελ. 23 καὶ 49 ἐξ., E. Spranger: Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in der Geisteswissenschaften. S. B. Berl. Akad. 1929 Max Prantl: Der Begriff der Kausalität in der Physik) ἢ Βιολογία τοῦ ὀργανωμένου ὄλου τὴν προσαρμογὴν καὶ αὐτοσυντήρησιν, ἢ ψυχολογία τὴν ιδεάν τοῦ ἀτομικοῦ Ἐγῶ καὶ τῆς σκοπίμου ἐκλογῆς, ἐπιτελουμένης διὰ τῆς αὐθουρησίας τοῦ προσώπου, ἢ Κοινωνιολογία τὴν ἐν τῇ ὀμαδικῇ ζωῇ ἐμφάνισιν ἰδιότητων μὴ ὑπαρχουσῶν εἰς τὰ συνιστῶντα ταύτην ἄτομα μεμονωμένως λαμβανόμενα» Ἡ γνῶσις, εἶναι «ικανότης πρὸς ὀλονὲν βαθυτέραν διεξόδου εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου καὶ σαφεστέραν συνείδησιν περὶ αὐτῶν», ἐνῶ αἱ αἰσθήσεις παρέχουν τὸ ὕλικόν (πρβλ. σ. 51 ἐξ. ἔνθα ὁ λόγος κατ' ἀρχὴν περὶ γνώσεων ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως, περὶ πραγμάτων καὶ φαινομένων καὶ ἐσωτερικῆς, βιωμάτων). Τὰ εἶδη τῆς γνώσεως εἶναι: 1 Βιολογική, 2 προσώπων, 3 πραγμάτων καὶ φαινομένων, 4 συμβόλων καὶ ἐννοιῶν, 5 ἀξιών καὶ 6 φιλοσοφικὴ γνῶσις. Πρβλ. ἀνάπτυξιν τῶν μορφῶν ἐσωτερικῆς πείρας αὐτόθι σ. 51 ἐξ. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πείραν ἀνήκουν τ' ἀνώτερα *συναισθήματα*. Ταῦτα εἶναι τὰ μυστικῶς δρῶντα νήματα, ποῦ μᾶς συνδέουν μετὰ τῆς φύσεως καὶ τῶν συνανθρώπων μας, πρὸς τὸ ὄλον εἶναι. Ὅπως διὰ τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖται διαυγὴς νόησις, τοιοῦτοτρόπως διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, χρειάζομεθα γνήσιον συναίσθημα» (εὐαισθησίαν συνείδησεως Πλάτων - Goethe), τὸ ὅποιον δὲν εἶναι κατώτερον στοιχεῖον τοῦ ψυχικοῦ βίου - ὡς ἄλλοτε ἐνομιζέτο -, ἀλλὰ πηγὴ δημιουργίας τοῦ βίου, τῆς ἠθικῆς, τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας. Ὁ Main de Biran ἔγραφεν (αὐτόθι σ. 53) τὸν Θεὸν δὲν ἀντιλαμβάνομαι διὰ τῆς νοητικῆς ἐργασίας, ἀλλὰ μὲ ἓνα ἐσωτερικὸν φωτισμὸν αἰφνίδιον καὶ μὲ ἰδιάζοντα συναισθήματα». (πρβλ. Θεοφίλου Ἀντιοχείας παρὰ Migne) Ἡ ἐσωτερικὴ πείρα εἶναι μία πραγματικότης ἐπὶ τῆς ὀποίας θεμελιούται ἡ ἀνεξαρτησίαν τῶν Πνευμ. ἐπιστημῶν. Ὁ Dilthey λέγει «τὴν μὲν φύσιν ἐρμηνεύομεν τὴν δὲ πνευματικὴν ζωὴν κατανοοῦμεν» (αὐτ. 55 ἐξ.). Ἡ κατανόησις ἀποτελεῖ τὴν λογικὴν τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιστημῶν (σ. 59), ἂν καὶ αἱται χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν ἐρμηνεύσαν. Προσθετέα ὁμως ἡ ἐνοράσις (intuition) «ὡς κατ' ἐξοχὴν μέθοδος τῆς Φιλοσοφίας, τῆς διεσπύσεως εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς». (Γνώσις δι' ἐνοράσεως κατὰ Spinoza καὶ Bergson, αὐτόθι σ. 61 - 69), χωρὶς βεβαίως νὰ λείπῃ ὁ συλλογισμὸς διὰ τὸν αὐτοέλεγχον καὶ τὴν διατύπωσιν σημείων τῆς ἐνοράσεως, δι' ἧς συλλαμβάνομεν τὴν ὕλην. Ὅπως ὑπάρχουσι πλείονα ὄντολογικὰ πεδία, οὕτως ὑπάρχουσι πλείονες μορφαὶ γνώσεως (αὐτ. 71). Ἴδὲ καὶ σελ. 119 ἔνθα ὁ λόγος περὶ

διαφορὰν τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν πρὸς ἄλλας ἀξίας καὶ τὸ συνεχὲς ἀρῖορι ἐν ἡμῖν¹. Ὁ Goethe μυκτηρίζει τὴν μονομέρειαν τῶν θετικιστῶν, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι ὁ κόσμος τελευτᾷ ἐκεῖ ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιστήμη². Οὕτε ἡ γνώσις ἄνευ πίστεως, οὐθ' ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως», λέγει Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς³ καὶ προσθέτει: «πίστις δὲ ὧτα ψυχῆς» (Migne 9 9A, & B).

τῆς ἐμμέσου ὁμολογίας τοῦ Descartes, (εἰς τὸν «Λόγον περὶ Μεθόδου»), ὅτι «διὰ τῆς λογικῆς δὲν ἐξαντλεῖται πᾶσα γνώσις». Πρβλ. Μπερδιάγιεφ, ἐνθ' ἀν. σ. 303 - 308 καὶ 286 καὶ 299 ἐξ. ἔνθα τίθενται πολλὰ ζητήματα.

1. Σπετσιέρη, σελ. 121. Ὁ Kant, ἐν ᾧ εἰς τὴν «Κριτικὴν τοῦ Καθαροῦ Λόγου» δέχεται ὅτι αἱ ἐντυπώσεις μας σχηματίζουν τὴν γνώσιν μας, μορφοποιουμένην διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἀρῖορι στοιχείων τοῦ νοῦ, εἰς τὴν Κριτικὴν τοῦ Πρακτικοῦ Λόγου δέχεται διὰ τὰ ἠθικὰ ζητήματα ἄλλον εἶδος γνώσεως. «Τοῦτο εἶναι ἡ ἄμεσος — ἄνευ συλλογισμῶν — διάκρισις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἡ ἄμεσος ἀκρόασις τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πείραν καὶ τὴν φυσικὴν γνώσιν, τὴν ἐργαζομένην μὲ ὑποθετικὰς προστακτικὰς» (Σπετσιέρη σ. 52). Τὸ «ἄνοιγμα τῆς ψυχῆς» εἶναι μία μορφή τῆς ἐσωτερικῆς πείρας. Ὑπάρχουν ὄραι καὶ στιγμαὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ εἶναι περισσότερον εἰσδυτικὴ. Τότε δέχεται βαθύτερον μίαν ἰδέαν, μίαν ἀλήθειαν, μίαν ἀξίαν, ἓνα δεσμὸν πρὸς πρόσωπον». Ἴδου τώρα τί λέγει ὁ Κλήμης «Γνώσις δὲ αὐτὸ τοῦτο θεὰ τις ἐστὶ τῆς ψυχῆς τῶν ὄντων, ἥτοι τινὸς ἢ τινῶν, τελειωθείσα τῶν συμπάντων». Πρβλ. Schneider ἐνθ. ἀνωτ. I, 305/6.

2. Faust. II παρὰ Σπετσιέρη, σελ. 116 - 7. Ἐναντίον τῆς λογικοποιήσεως ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς μαρτυροῦν καὶ ἡ Τέχνη καὶ ἡ Θρησκεία καὶ ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Πολιτικὴ καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ. Ἴδὲ αὐτόθι συνεπειὰς ἐπικρατήσεως ἀπλοῦ Ὀρθολογισμοῦ. Ἴδου τί λέγει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. «Ἐὰν δὲ τις αἰσθητῶς τὰ πάντα καταλήψεσθαι προσδοκῆσθαι, πόρρωθεν τῆς ἀληθείας πέπτωκε» 9,17. Πρβλ. Σπετσιέρη σ. 161, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν κοσμοθεωρητικῶν κριτηρίων ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀληθείας εἰς ἕκαστον εἶδος γνώσεως. Εἰς τὰ συμπεράσματά του (σελ. 199 — 201) ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σπετσιέρης: Ἡ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, δὲν ἀντιλαμβάνεται μόνον πράγματα, ἀλλὰ καὶ βιοὶ τμήματα ζωῆς, νοεὶ ἰδέας, ἐκτιμᾷ ἀξίας καὶ θεᾶται τὸν κόσμον ὡς ὅλον. Ἡ Λογοκρατία ἢ δεχομένη τὴν συλλογιστικὴν ἰκανότητα ὡς μόνον τρόπον γνώσεως εἶναι ἐξ ἴσου ἀνακριβής, ὅσον καὶ ἡ ἐμπειριοκρατία ἢ δεχομένη τὴν γνώσιν τῶν πραγμάτων ὡς μόνον εἶδος γνώσεως. Ὅσακις ἐπικρατεῖ εἴτε ἡ μία εἴτε ἡ ἄλλη, ἀναφαίνεται μία γνωσιολογικὴ ἐλεφαντίασις, ἥτις ἀπειλεῖ νὰ νεκρώσῃ καὶ ἐπικαλύψῃ τὰ ἄλλα εἶδη γνώσεως». Καὶ κατωτέρω: Ἡ Ἀλήθεια εἶναι ὄχι μόνον ἡ ἰδέα ποῦ συμφωνεῖ πρὸς τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἰδέα ποῦ καταδεικνύεται σύμμορφος πρὸς τὰς βαθυτέρας ἀπαιτήσεις τῆς συνειδήσεώς μας. Αἱ ἀπαιτήσεις ὅμως αἰτῶν γίνονται ἀντιληπτὰ μὲ ἐν αἰσθητήριον διάφορον καὶ ἐμειωτέρον ἀπὸ τὰ λίσωματικά». Οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον δίκαιον κηρύσσοντες «τὴν ἐσωτερικὴν γνώσιν ὡς πρώτην φιλοσοφίαν, τὴν δὲ τῶν πραγμάτων κατὰ πολὺ δευτεροτέραν». Ἀξίον σημειώσεως εἶναι τὸ λεγόμενον ὑπὸ Γρηγ. τοῦ Νύσσης (Migne 46, 9C1 C) «ἐπεὶ δὲ ἀνεπιβατός ἐστι λογισμοῖς ἀνθρωπίνους τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἢ κατάληψις, τούτου χάριν ἡ πίστις ἀντὶ τῶν λογισμῶν γίνεται, τοῖς ὑπὲρ λόγον τε καὶ κατάληψιν ἑαυτὴν ἐπεκτείνουσα». Πρβλ. Χρυσ. ἐν Migne 57, 205. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς λέγει περὶ τῆς ἀληθείας «Αἱ μεγάλαί φύσεις καὶ γυμναὶ παθῶν εὐστοχοῦσί πως περὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς φησι ὁ Πυθαγόρειος Φίλων, τὰ Μωϋσεῶς ἐξηγούμενος» 8, 1044 καὶ ἀλλαχοῦ «Ὀλίγους ἢ τῆς ἀληθείας θεὰ δίδοται».

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σχέσεων τῆς Ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Θεολογίαν, θὰ παρατηρήσωμεν τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτησεν ὁ συγκερασμὸς τοῦ ἔργου τῶν δύο Σχολῶν καὶ οὕτως ἐσχηματίσθη ἡ Καθολικὴ Θεολογία, ἡ ἐκ τῶν Οἰκουμ. Συνόδων ἐκπρορευομένη, μετὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ, θεοκεντρικοῦ καὶ Χριστοκεντρικοῦ χαρακτῆρος της. Ὁ Ὁριγένης ὁμῶς πρότερον, ὡς ὁ πρῶτος συστηματικὸς Θεολόγος, ὑπέλαβεν ὡς ἔργον του τὴν ἐδραίωσιν τῶν καθωρισμένων καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀκαθορίστων διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας¹. Τὸ τελευταῖον ἀπέκρουσεν ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὁμῶς παρέμεινεν ἡ ἐπιστημονικὴ του μέθοδος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀφοῦ ἐτροποποιήθη ὑπὸ τοῦ Πλατωνιστοῦ Μεθοδίου τοῦ Ὀλύμπου († 311 - 12). Οὗτος δὲν ἀπέρριπτεν τὴν χρησιμοποίησιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἤθελεν αὐτὴν οὐχὶ ὡς μέσον συμπληρώσεως τῶν δογμάτων ἐκτὸς τῆς Γραφῆς, ὅτε θὰ ἐπήρχετο ἀλλοίωσις τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὡς μέσον διασαφήσεως, διατυπώσεως, ἀναπτύξεως καὶ ἀμύνης τῶν ἀληθειῶν². Ὁ τρόπος οὗτος παρέμεινεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὑποδειγματικὸς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Θεολογίᾳ, ἥτις ἐδέσποσε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Καντίου³. Τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν διεδέχθη νῦν ἡ πνευματικὴ ἐρμηνεία ὡς ἀναγκαῖον συμπλήρωμα τῆς ἱστορικοφιλολογικῆς⁴. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκυριάρχησεν ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ μέτρου, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπέφυγε τότε τὴν μονομέρειαν, ὅπως βλέπομεν καὶ εἰς τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχας. Ὁ Μ. Βασίλειος δεχόμενος τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθειῶσαν ἄποψιν Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως παρατηρεῖ: «Πίστις καὶ μὴ ἀπόδειξις. Πίστις ἢ ὑπὲρ τὰς λογικὰς μεθόδους τὴν ψυχὴν εἰς συγκατάθεσιν ἔλκουσα· πίστις οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις ἀλλ' ἡ ταῖς τοῦ πνεύματος ἐνεργείαις ἐγγινομένη...». Ἀλλαχοῦ προσθέτει: «ἐπὶ τοῦδε τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, κἂν λέγη τις προκατάρχειν τὴν γνῶσιν τῆς πίστεως οὐ διαφερόμεθα· γνῶσιν μέντοι τὴν τῇ ἀνθρωπίνῃ κατατάληπει σύμμετρον. Ἐν δὲ τῇ περὶ Θεοῦ πίστει ἡγεῖται μέντοι ἡ ἔννοια, ἡ περὶ τοῦ ὅτι ἔστι Θεός, ταύτην δὲ ἐκ τῶν δημιουργημάτων συνάγομεν. Πολυσήμαντον ἔστι τὸ τῆς γνώσεως ὄνομα: ὅπερ ἐπὶ πολὺ διαβαίνει...» (Migne 30 104B καὶ 32, 872). Καὶ ὁ Χρυσόστομος λεγει: «ὥσπερ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ οὐδὲν βλέπουσι νοητόν, οὕτως οἱ τῆς πίστεως οὐδὲν βλέπουσιν αἰσθητόν...» (Mg. 51, 275 - 6)⁵.

1. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1948, σ. 114.

2. Αὐτόφθι σελ. 115. Ὁ Harnack, Grundriss, σελ. 107 ἐξ. ὀνομάζει τὸν Μεθόδιον νέον Εἰρηναῖον, δεδομένου ὅτι ἐκεῖνος ἐπεθύμει ἐνωτικὴν πίστιν, ἡ ὁποία νὰ εἶναι γνησία ἐκκλησιαστικὴ καὶ γνησία ἐπιστημονικὴ.

3. Β. Στεφανίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 116.

4. E. Seeberg, Menschwerdung und Geschichte, 1938, σελ. 138.

5. Ἀλλαχοῦ (Migne 7, 205) παρατηρεῖ «Εἰ μὴ ὁράς, μὴ ἀπιστήσης. Καὶ γὰρ ἐν

3ον) Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τελικῶς υἱοθέτησε τὴν Χριστολογία τῆς Λόγου, ἥτις, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Harnack¹, ἀπετέλει τὴν μόνην ἱκανοποιητικὴν σύνδεσιν πίστεως καὶ συγχρόνου ἐπιστήμης, διότι ἀνταπεκρίνεται πρὸς τὴν διατύπωσιν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐγένετο ἄνθρωπος, «ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν». Τοῦτο ἐστήριξε τὸν Χριστιανισμὸν ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς ἐναντίον τῶν μονομερῶν λύσεων, τῶν ἀντιτριαδικῶν αἱρέσεων καὶ τοῦ Δοκητισμοῦ².

4ον) Πρὸς τὴν Θεανδρικὴν φύσιν τοῦ Χριστοῦ ἀνταπεκρίνεται ἡ φύσις τῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη ἱκανοποιεῖ τὸ ἀπολυτρωτικὸν τῆς ἔργον, ὅπερ παρίσταται ὡς ἔργον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ «ἐν Χριστῷ». Ἡ ἀπολύτρωσις ἐν Χριστῷ ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς Οἰκουμενικότητος³.

5ον) Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς χάριτος καὶ τοῦ πνεύματος εἶναι ὁ κρῖκος, ἡ ὁδὸς καὶ ἡ γέφυρα, ἡ συνδέουσα ὄρατον καὶ ἀόρατον κόσμον, τοὔτεστι τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὄν ἐλεύθερον.

6ον) Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιχρῆν ἤρξατο ἡ διαφοροποιήσις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς (193-384)⁴ ὑπὸ τὴν ῥοπὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος, ὅπερ μετεμόρφωσεν αὐτὴν βαθμιαίως εἰς Ρωμαιοκαθολικὴν⁵. Τοῦτο ἐξεδηλώθη ἐν τῇ Διοικήσει καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ ἀξιώσει τοῦ πρωτείου ἐξουσίας τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης⁶, εἶτα δὲ ἐν τῇ νομικῇ ἐρ-

προομιλίαι ἀεὶ τῶν παραδόξων καὶ πνευματικῶν πραγμάτων αἰσθηταὶ φαίνονται ὄψεις καὶ σημεῖα τοιαῦτα διὰ τοὺς ἀνοητότερον διακειμένους καὶ χρῆζοντας ὄψεως αἰσθητῆς καὶ μηδεμίαν ἔννοιαν ἀσωμάτου φύσεως λαβεῖν δυναμένοις.

1. Ἐνθ' ἄνωτ.

2. Αἱ ἀντιτριαδικαὶ αἱρέσεις τῶν Νοητοῦ, Πραξέα, Σαβελλίου (τροπικοὶ μοναρχιανοὶ) καὶ τοῦ Θεοδότου τοῦ Σκυτέως καὶ Ἀρτεμᾶ ὡς καὶ τοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως (Υἱοθετισταὶ) ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μονομερῶν φιλοσοφικῶν προϋποθέσεων κατέστρεφον τὴν ἰσορροπὴν ἐνόητα θείου καὶ ἀνθρωπίνου ἐν τῷ «Ἱστορικῷ Χριστῷ». Ὁ τροπικὸς μοναρχιανισμὸς καὶ ὁ Δοκητισμὸς ἀπέτελεσαν ἐπικίνδυνον αἴρεσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διότι ἐν αὐτοῖς ἐξηφανίζετο ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς παρίσταται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Πρβλ. καὶ Harnack, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 161-7. Ἰδὲ παρὰ Στεφανίδη, σελ. 153 σημ. 1, (256 καὶ 262) τὰ κατὰ τὴν ἔριδα τῶν 2 Διονυσίων.

3. Goguel, ἔνθ. ἄνωτ.

4. Πρβλ. Γ. Κονιδάρη, Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορίαν, Β' ἔκδ. Θεσσ. 1951 καὶ ἀνωτέρω ὑποσημειώσεις.

5. Τῷ 192 ἔχομεν ἀκουσίαν σαφῆ ἐμφάνισιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πνεύματος ἐν τῇ ἑλληνιζούσῃ εἰσέτι Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Δύσεως. Ὁ Βίκτωρ προητοίμασε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ρωμ. Ἐκκλ. Πνεύματος καὶ τοῦ Πρωτείου.

6. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1949, σελ. 317 ἔξ. 326 ἔξ. 333 ἔξ. κ.ά. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Τὸ πρωτεῖον τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ἐν Ἀθήναις 1930. Koch, Kathedra Petri, 1930. E. Gaspar, Geschichte des Papsttums, I τόμος 1930. J. Haller, Das Papsttum Idee und Wirklichkeit I-III, 1934-1946. G. Krüger, Das Papsttum. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἑναρξὶς δημιουργίας τοῦ Ρωμ. Ἐκκλ. Πνεύματος εἶναι πρωταρχικὴ. Ἐκ τούτου

μηεῖα τῆς παγκοσμίου ἐξελίξεως, ἣτις παρεμόρφωσε τὴν ἀπολύτρωσιν ἐν Χριστῷ εἰς δικαστικὴν ὑπόθεσιν. Ἐντεῦθεν ἡ Ἐκκλησία κατέστη δικαστικὸν ἴδρυμα¹, ἐν ᾧ ἡ Ἰωάννης διδασκαλία «οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον» (γ, 16) σχεδὸν παρεμερίσθη. Ὁ Χριστὸς βεβαίως δὲν ἀπορρίπτει τὸν νόμον, πρὸς ὃν ῥέπει ἡ συγκεκριμένη ἀνθρωπίνη κοινωνία, ἀλλὰ ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς ἕνα κόσμον πνευματικόν, ὅπου ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐλευθερία, φωτιζόμεναι ὑπὸ τῆς θείας χάριτος, ἔχουν νικήσει τὸν νόμον, ὅπως διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως κατέβαλον τὸν πόνον καὶ τὸν θάνατον². Ἡ Ἀνάστασις εἶναι προάγγελος τῆς «θεώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους»³. Αὐτὴν τὴν Καινὴν Διδαχὴν ἠρομήνευσε καὶ ἐκράτυεν ἡ Ἑλληνικὴ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς δυνάμεις, ἀλλὰ ὀρθόδοξος κατὰ τὴν οὐσίαν της, Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνταῦθα ἐξήρθη ἐν τῇ Θεολογίᾳ ἰδιαίτερος ἢ ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀποκαλυπτομένη ἀρχή, ὅτι ὁ Θεὸς ἀναμένει ὄχι τὴν τυπικὴν ἐκτέλεσιν τῶν θείων ἐνταλμάτων, ἀλλὰ τὴν ἐλευθέραν ἐξ ἀγάπης συγκατάθεσιν καὶ συμμόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ θεῖον θέλημα⁴. Ἐκ τῆς βραχυτάτης ταύτης συγκρίσεως συνάγεται, ὡς ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς διαφοροποιήσεως τῆς Δύσεως ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, τῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ β' αἰῶνος ἀρξαμένης καὶ ἀποκορυφωθείσης εἰς τὰς ρήξεις τοῦ θ' καὶ ια' αἰῶνος δέον ν' ἀναζητηθῶσιν εἰς τὴν διαφορὰν πνεύματος⁵.

Τὸ νομικὸν πνεῦμα, ἡ Ρωμαϊκὴ προδιάθεσις καὶ ἐμπειρία ἀπὸ τῶν χρῶ-

προέκυψε τὸ Πρωτεῖον ὡς δευτερογενὲς φαινόμενον, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης λόγῳ θέσεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ καθολικοῦ κύρους της ἤλθεν εἰτα εἰς συναίσθησιν τῆς σημασίας τοῦ τάφου τοῦ Πέτρου (190-260 μ. Χ.) δι' αὐτήν.

1. Πρβλ. Μπερδιάγιεφ, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 193-5, 354, 356.

2. Αὐτόθι σ. 194-5. Π. Κανελλοπούλου, Ὁ Χριστιανισμὸς.

3. Ἡ Παύλειος διδασκαλία περὶ Υἱοθεσίας (Ρωμ. η' 15 καὶ 23 καὶ Γαλ. δ' 5. Ἐφεσ. α, 5) εἰς τοὺς Πατέρας διευπλώθη καὶ διὰ τῶν ὄρων υἱοποίησις καὶ θεοποίησις. Τὸν ὄρον ἀποδίδομεν σήμερον διὰ τοῦ ὄρου θέωσις (ἐννοεῖται ἐν Χριστῷ) τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἰδιάζοντος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ. Πρβλ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ, σ. 180, 182, 187. Πρβλ. καὶ Π. Δημητροπούλου, Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου 1954, σ. 118 ἐξ., 119 ἐξ., 121 ἐξ. Ἐνταῦθα ὀρθῶς σημειοῦται: οὐχὶ μεταποίησις εἰς θεῖον. Μπερδιάγιεφ, σ. 287 ἐξ. 354.

4. Μπερδιάγιεφ, σελ. 143 ἐξ. Χρ. Ἀνδρούτσου, Συμβολικὴ 1930², σελ. 238 ἐξ. Ἰδὲ καὶ Εἰσαγωγὴν Μπερδιάγιεφ τοῦ μεταφραστοῦ Σεβ. Σάμου ἐν σελίδι 13 ἐξ., 16 ἐξ. καὶ ἰδίᾳ σελ. 21, ἐνθα κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μπ.

5. Γεω. Ι. Κονιδάρη, Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Γεν. Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, Θεσσαλονίκη, σελ. 58 ἐξ. Μπερδιάγιεφ, ἔνθ' ἄνωτ. 193 ἐξ., 195 ἐξ., 232 ἐξ., 297 ἐξ., 302 ἐξ., 349 ἐξ., 352 ἐξ., 355 ἐξ. Βιβλιογραφίαν διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἰδὲ παρὰ Χρ. Ἀνδρούτσου, Συμβολικὴ, 1930, σ. 46. Harnack ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 379-443.

νων τοῦ νομικοῦ Τερτυλλιανοῦ μέχρι τοῦ Ἀμβροσίου (νομικοῦ καὶ αὐτοῦ) καὶ τοῦ Αὐγουστίνου ἤρξαντο μεταμορφοῦντα τὴν ἐν τῇ Δύσει Καθολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς Ρωμαιοκαθολικὴν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἐν Ἀνατολῇ εἰμὴ μόνον ἐν μέρει καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου².

Μεγάλῃ σπουδαιότητος ὑπήρξαν τὰ προβλήματα, ἅτινα ἀντιμετώπισεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἰδίᾳ τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν γ' καὶ τὸν δ' αἰῶνα. Εἰς τὸ ἐρώτημα, ὅπερ τίθεται πρὸ τοῦ ἱστορικοῦ, διατι ἐνίκησεν ὁ καὶ πέρα τῶν ὁρίων τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς Οἰκουμένης ἐκτεινόμενος Χριστιανισμὸς οὐχὶ μόνον τὰς ἄλλας θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος τῆς ἰσχύος καὶ ἐχθρότητος τοῦ Δεκίου καὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ, καὶ διατι ταυτοχρόνως ὑπερένικησε τὰς ἐσωτερικὰς δυσχερείας, ἀποκρίνεται σαφῶς ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἡ ἱστορικὴ ἀποκάλυψις «ἐν Χριστῷ» καὶ ὁ φωτισμὸς τῆς πίστεως τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἰσχυρᾶς φιλοσοφικῶς καὶ γονίμου ἐπιστημονικῆς Θεολογίας, σὺν τῇ ἡθικῇ αὐτῆς δυνάμει παρὰ τῷ λαῷ, ἐνίκησε τοῦ Κράτους τὴν ἐχθρότητα, τὰς εἰδωλολατρικὰς θρησκείας, ἐτι δὲ τὸν Συγκρητισμὸν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν μονομέρειαν τῆς αἰρέσεως. Θὰ ἴδωμεν κατὰ τίνα τρόπον.

(Συνεχίζεται)

1. Ὁ Τερτυλλιανὸς ὁ πρῶτος Λατίνος Θεολόγος καὶ πατὴρ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίᾳ. Γραμματείας εἰσήγαγε νομικοὺς ὄρους καὶ νομικὴν διαπραγματεύσιν. Ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία αὐτοῦ ἀπετέλεσε τὴν βάση τῆς Θεολογίας τῆς Δύσεως. Ὁ Ἀμβροσίος ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Αὐγουστίνου, περὶ οὗ ἰδὲ νῦν Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησ. Ἱστορίαν, 1948. Ἡ περίφημος συγγραφή De civitate Dei = περὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Θεοῦ μετεφράσθη ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Δελεζίου. Βιβλιογραφίαν περὶ Τερτυλλιανοῦ, Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου ἰδὲ παρὰ Altaner, σελ. 122|134, 329|41 καὶ 364-98. Πρβλ. Hessen, Patristische und Scholastische Philosophie σελ. 88 ἐξ. W. Kamlah: Christentum und Geschichtlichkeit (Untersuchungen zur Entstehung des Christentums und Augustinus «Bürgerschaft Gottes» 1951° σελ. 183 ἐξ. Schneider, Geistesgeschichte des Christentums I.

2. Πρβλ. Β' μέρος τοῦ παρόντος.